

UNIVERZITA KARLOVA

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Zápalná oběť ve Starém zákoně

Burnt Offering in Old Testament

Vedoucí práce:

doc. Jiří Beneš, Th.D.

Autor:

Pavla Niklová

Děkuji doc. Jiřímu Benešovi za nalezení cesty ke Starému zákonu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Zápalná oběť ve Starém zákoně napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Praze dne 25. 6. 2012

Pavla Niklová

Anotace

Práce se věnuje výkladu pojmu *zápalná oběť* ve Starém zákoně. Zabývá se místem kultu (svatyně, chrám), kněžstvím v Izraeli, lidskými oběťmi a rekonstrukcí rituálu zápalné oběti s výkladem jednotlivých úkonů, na základě překladu a výkladu první kapitoly Třetí knihy Mojžíšovy. Cílem práce je zjistit, jakou funkci a smysl měl tento rituál pro izraelskou komunitu, ale také jakou zvěst mají texty pojednávající o zápalné oběti pro současného čtenáře.

Annotation

The focus of this thesis will be an exegesis of the term *burnt offering* in Old Testament. The diploma thesis deals with the location of the cult (Tent of Meeting, temple), priests in Israel, human offerings and reconstruction of ritual burnt offerings with an evaluation of particular acts based on translation and interpretation of the first chapter of Leviticus. The purpose of this work is to detect, what function and meaning this ritual had for the community of Israel, as well as what message the texts contain, with respect to burnt offerings for the current reader.

Klíčová slova

zápalná oběť, exegeze, dar, přiblížení k Bohu, pokládání ruky, kropení oltáře krví, stan setkávání, chrám, kněží, kenaanský kult

Key words

burnt offering, exegesis, present, approach to God, laying on Hands, dashing of blood against the altar, Tent of Meeting, temple, priests, Canaanite cult

OBSAH

ÚVOD	6
1. OBĚŤ VE STARÉM ZÁKONĚ	7
VZNIK TEXTŮ O OBĚTECH	7
KONTEXT TERMÍNU ZÁPALNÁ OBĚŤ VE STARÉM ZÁKONĚ	8
DRUHY OBĚTÍ VE STARÉM ZÁKONĚ	9
2. MÍSTO, KTERÉ SI VYVOLÍ HOSPODIN, VÁŠ BŮH, MÍSTO PRO ZÁPALNOU OBĚŤ	11
2.1 USTANOVENÍ O OLTÁŘI	12
2.2 STAN SETKÁVÁNÍ	13
2.3 CHRÁM	15
2.3.1 ŠALAMOUNŮV CHRÁM	16
2.3.2 PO ROZDĚLENÍ KRÁLOVSTVÍ	18
2.3.3 VÝZNAM CHRÁMU, MÍSTO BOHOSLUŽBY	19
3. BŮH SÁM SI VYHLÉDNE BERÁNKA K OBĚTI ZÁPALNÉ, PŘEDMĚT ZÁPALNÉ OBĚTI	21
3.1 LIDSKÉ OBĚTI	24
3.1.1 OBĚTOVÁNÍ IZÁKA	25
3.1.2 JIFTÁCHOVA DCERA	27
3.1.3 SYN MOÁBSKÉHO KRÁLE	28
4. ADRESÁT INSTRUKCÍ O OBĚTI ZÁPALNÉ, ADAM A KNĚŽÍ	30
4.1 ADRESÁT INSTRUKCÍ O OBĚTI ZÁPALNÉ ANEB KOMU JSOU URČENY	30
4.2 ADAM – ČLOVĚK, KTERÝ PŘINÁŠÍ ZÁPALNOU OBĚŤ	30
4.3 KNĚŽÍ	32
5. RITUÁL ZÁPALNÉ OBĚTI	36
5.1 ZVÍŘE URČENÉ K ZÁPALNÉ OBĚTI PŘIVÁDÍ OBĚTNÍK KE VCHODU DO STANU SETKÁVÁNÍ	36
5.2 OBĚTNÍK POLOŽÍ RUKU NA HLAVU ZÁPALNOBĚTI	36
5.3 OBĚTNÍK PORÁŽÍ ZVÍŘE PŘED HOSPODINEM	38
5.4 KNĚŽÍ PŘINESOU KREV A KROPÍ KREV NA OLTÁŘ A OKOLO	38
5.5 STÁHNE KŮŽI OBĚTI ZÁPALNÉ A ROZSEKÁ JI NA DÍLY	40
5.6 DAJÍ SYNOVÉ ÁRONA, KNĚZE, OHEŇ NA OLTÁŘ A NAROVNAJÍ DŘÍVÍ NA OHEŇ. NAROVNAJÍ SYNOVÉ ÁRONA, KNĚŽÍ, DÍLY, HLAVU A TUK NA DŘÍVÍ, KTERÉ JE NA OHNI, KTERÝ JE NA OLTÁŘI	40
5.7 JEHO VNITŘNOSTI A JEHO HNÁTY OMYJE VE VODĚ	41
5.8 KNĚZ OBRÁTÍ V DÝM VŠE NA OLTÁŘI	41
5.9 OBŘAD ZÁPALNÉ OBĚTI	42
6. ČAS A PŘÍLEŽITOST PRO ZÁPALNOU OBĚŤ	45
6.1 KAŽDODENNÍ ZÁPALNÁ OBĚŤ – OLA TAMID	45
6.2 SVÁTKY	47
6.3 OČIŠŤOVÁNÍ	49
6.4 NEÚMYSLNÉ NEDODRŽENÍ HOSPODINOVA PŘÍKAZU	50
6.5 VÝZNAMNÉ UDÁLOSTI	51
7. VÝZNAM, FUNKCE A ODMÍTNUTÍ ZÁPALNÉ OBĚTI	53
7.1 PROJEV DISTANCE OD PRINCIPU OBĚTOVNÍ CIZÍCH KULTŮ	53
7.2 PŘIBLÍŽENÍ K BOHU FORMOU DARU	55
7.3 PŘIPOMÍNKA VYVEDENÍ Z EGYPTA A UZAVŘENÍ SMLOUVY NA SÍNAJI	58
7.4 ODMÍTNUTÍ OBĚTI	61
ZÁVĚR	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65

SUMMARY.....	6
7	
PŘÍLOHA č. 1.....	68
PŘÍLOHA č. 2.....	70

ÚVOD

Třetí kniha Mojžišova patří k méně čteným knihám Starého zákona, neboť postrádá, až na nepatrné výjimky, jakoukoli dějovost; je zaměřena především na kultické a rituální předpisy, které v mnoha případech vyžadují výhradní účast kněží.¹ Přesto se tyto texty, i po zničení druhého chrámu a zrušení úřadu kněží, staly součástí starozákonního kánonu, a tak se nad nimi vznášejí mnoho otázek. Co mohou říci současnému čtenáři? Jaké poselství se v nich ozývá? Obsahují nějakou zvěst o Bohu? O člověku?

V této práci se snažím odpovědět na zásadní otázky spojené s exegezí obětních rituálů Třetí knihy Mojžišovy. Vzhledem k rozsahu práce jsem si vybrala pouze krátký úsek – první kapitolu Třetí knihy Mojžišovy nazvanou v ekumenickém překladu **Řád oběti zápalné**. Jedná se o nejucelenější text ve Starém zákoně, který se zabývá rituálem zápalné oběti. Rozborem tohoto textu v původním hebrejském znění jsem se pokusila zrekonstruovat, jak a za jakých podmínek tato oběť probíhala a jakou funkci mají jednotlivé instrukce o zápalné oběti. Na rituál zápalné oběti nahlížím nejen v kontextu Třetí knihy Mojžišovy, ale v kontextu celého Starého zákona. K výkladu pojmu zápalná oběť používám metody synchronní i diachronní. Zjišťování stáří, resp. doby vzniku textů pojednávajících o tomto tématu je obtížné, proto vycházím z kanonického kontextu. V poslední kapitole této práce pak hledám odpověď na otázku, proč se zápalná oběť přinášela, jaký měla smysl v kontextu doby a jaká poselství přinášejí současnému čtenáři starozákonní ustanovení o oběti zápalné.

Vzhledem k tomu, že nahlížím na rituál zápalné oběti především v kontextu myšlenkového světa starozákonních textů, je výchozím studijním materiálem pro tuto práci především Biblia Hebraica a Český ekumenický překlad (dále jen ČEP). S ohledem na značné množství biblických citací a orientaci v textu jsou tato místa psána kurzívou. Hebrejské výrazy přepisují foneticky a v příloze pak přikládám text Řádu oběti zápalné v originále.

¹

Proto se tato kniha nazývá také *Tora kohanim* – Zákon kněží.

1. OBĚŤ VE STARÉM ZÁKONĚ

1.1 Vznik písemných záznamů o obětech

Z náboženského hlediska jsou ustanovení o obětech součástí Zákona, který Hospodin zjevil Mojžíšovi na Sínaji. Už samotné umístění Třetí knihy Mojžíšovy mezi Druhou a Čtvrtou knihu Mojžíšovu předpokládá, že dějištěm knihy je hora Sínaj. Dosvědčují to i verše 37 a 38, které uzavírají prvních sedm kapitol Třetí knihy Mojžíšovy pojednávajících o základních typech obětí: *To je řád pro zápalnou oběť, pro přídavnou oběť, pro oběť za hřích a oběť za vinu, i pro oběť při vysvěcování kněží a pro hod oběti pokojné, jak to přikázal Hospodin Mojžíšovi na hoře Sínaji v den, kdy přikázal synům Izraele, aby přinášeli své dary Hospodinu na Sínajské poušti.*

Desatero, Kniha smlouvy a všechny kultické a rituální předpisy Druhé a Třetí knihy Mojžíšovy, včetně předpisů o obětech, přerušují vyprávění o vysvobození Izraele z egyptského otroctví a putování pouští. V tomto kontextu je existence lidu Izraele dána právě smlouvou s Hospodinem. Lid, který dodržuje tuto smlouvu je Bohu *zvláštním vlastnictvím* (Ex 19,5) a *královstvím kněží*, prostředníkem mezi Hospodinem a pronárody tohoto světa (Ex 19,6). Proto byl život Izraele, jakožto kněžského společenství, vymezen ustanoveními a nařízeními, mezi něž patří i ustanovení o obětech.

Z historického hlediska lze ztěžít určit, kdy přesně vznikly texty o obětech, ale můžeme odhadnout, z jakého vznikly popudu. Oběť je sama o sobě prastarý rituál, který je v různé podobě přítomen vlastně ve všech starých náboženských proudech², a tak i ve světě kolem vznikajícího Izraele byla oběť obvyklou formou, jak věřící komunikoval s božstvem. Při usazování v zemi se Izrael nevyhnul vlivu tamních národů a výsledkem bývalo často i převzetí jejich principu obětování, který se stal později předmětem kritiky starozákonních proroků. U okolních národů měla oběť magické prvky. Domnívali se, že mohou svá božstva pomocí rituálů ovlivňovat, manipulovat jimi. Oběť ve Starém zákoně je však postavena na zcela jiném principu a toto bylo nutné nějak písemně zaznamenat.

Kultické předpisy o obětech se zpočátku předávaly patrně ústně. Z jaké doby pochází první písemné záznamy nevíme, ale nedá se předpokládat, že by otroci, kteří v egyptských podmínkách nemohli sloužit svému Bohu, jak by odpovídalo jejich zvykům zděděným po

² Heller J., Hlubinné vrty, str. 29

otecích, měli kultické předpisy pevně sepsány a není to pravděpodobné ani u kočovníků, i kdybychom předpokládali, že měli posvátná místa, k nimž se čas od času vraceli. K jejich postupnému sepsání došlo až v době, kdy Izrael získal první svatyně a později vybudoval i vlastní chrám a když s postupující centralizací kultu v době královské bylo nutno sjednotit dřívější nejednotnou praxi. Datum vzniku konečné podoby starozákonních textů o obětech, resp. jejich definitivního písemného zachycení, je velmi nejisté. Zničením jeruzalémského chrámu roku 586 př. Kr. byl zničen i chrámový archiv. Teprve judští exulanti v Babylonii a hlavně pak navrátilci, kteří od roku 538 př. Kr. usilovali o znovuvybudování jeruzalémského chrámu, se postarali o obnovení a zachování posvátných textů.³

1.2 Kontext termínu zápalná oběť ve Starém zákoně

Slovo *ola*⁴, hebrejský výraz pro zápalnou oběť, je v celém Tanachu zaznamenáno celkem dvě stě sedmdesát pět krát. První obětí ve Starém zákoně je oběť Kaina a Ábela označená slovem *mincha* – obětní dar. V souvislosti s Noem pak nacházíme první zmínku o oběti zápalné (Gn 8,20). Dalším a také posledním místem v První knize Mojžíšově, kde se zmiňuje zápalná oběť, je příběh o obětování Izáka (Gn 22), který je pro výklad zápalné oběti velmi důležitý (viz kap. 3.1.1).

Oběť zápalná je také součástí uzavření smlouvy na Sínaji (Ex 24,5). Druhá polovina Druhé knihy Mojžíšovy, celá Třetí kniha Mojžíšova a část Čtvrté knihy Mojžíšovy obsahuje podrobné náboženské instrukce, které už předpokládají existenci pevného místa pro bohoslužbu – svatyně, později chrámu. Zde najdeme mnoho předpisů týkajících se zápalné oběti. Kapitoly 1-7, které tvoří první oddíl Třetí knihy Mojžíšovy, zaznamenávají základní typy obětí přinášených Hospodinu ve svatyni. Vysvětlují hlavní složky biblického obětního systému, jak byl vykonáván izraelským kněžstvem. Kapitoly 1-5 jsou adresovány lidu Izraele – všem, kdo si přejí uctít Boha, nebo kteří potřebují podle okolností nabídnout určitou oběť. Texty říkají, co může být nabídnuto a předepisují náležité postupy pro prezentování různých obětí. Kapitoly 6 a 7 jsou určeny kněžím.

První kapitola Třetí knihy Mojžíšovy, neboli Řád oběti zápalné, je nejdelší a nejpodrobnější text ve Starém zákoně popisující rituál zápalné oběti. Začíná slovy: *Hospodin promluvil k Mojžíšovi*, celá kapitola je tedy Hospodinův výrok, ustanovení vydané lidu Hospodinem skrze Mojžíše, což svědčí o závažnosti a posvátnosti obětních úkonů. Text přímo navazuje na Druhou knihu Mojžíšovu, kde v poslední kapitole čteme, že Mojžíš přesně

³ srov. Bič M., *Ze světa starého zákona II.*, kapitola VIII, § 38

⁴ participium od kořene *a-l-h* – stoupat vzhůru

podle instrukcí postavil příbytek Hospodinův – stan setkávání (Ex 40,18) a vložil do něj archu úmluvy. Před vchod do stanu postavil oltář pro zápalnou oběť (Ex 40,29) a celý příbytek i s oltářem pomazal olejem a posvětil. Pomazal i Árona a jeho syny za kněze a zasvětil je službě Hospodinu. Když toto vše Mojžíš dokončil, stan setkávání zahalil oblak a příbytek naplnila Hospodinova sláva (Ex 40,34). Vše, co je potřebné k zápalné oběti, je tedy podle poslední kapitoly Druhé knihy Mojžíšovy připraveno. Instrukce o zápalné oběti tak přímo navazují na předchozí knihu.⁵

Pátá kniha Mojžíšova se kultu a obětem téměř nevěnuje a pokud, tak pouze reinterpretaci obětí (oběti slouží k nasycení obětníka). Kněžská vrstva, lévijci, kteří v kmenovém svazu tvořili privilegovanou skupinu, o níž se ostatní kmeny staraly, stojí v Páté knize Mojžíšově na okraji společnosti stejně jako vdovy a sirotci. Izrael vystupuje v Páté knize Mojžíšově jako komunita, která je bez obětí a chrámu (buď severoizraelská nebo exilní judská komunita). Můžeme zde hovořit o poslední fázi odritualizování kultu.

V období soudců lid Izraele přinášel oběti ve svatyni v Šílu (1S 1,3). Zápalnou oběť přináší např. soudce Gedeón (Sd 6,26) nebo prorok Samuel (1S 7,9; 10,8). V období soudců se odehrává i příběh o Jiftáchově dceři obětované oběti zápalnou (Sd 11). Také první izraelský král Saul přinášá zápalnou oběť, avšak porušuje tím Hospodinův příkaz a Hospodin ho za to zavrhně (1S 13,9-10).

Často přinášel Bohu zápalnou oběť král David (2S 6,17; 24,25; 1Pa 16,2; 21,26) a stejně tak jeho syn Šalamoun (1Kr 9,25; 1Kr 3,4; 2Pa 1,6; 7,7; 8,12). Posvěcení chrámu, který král Šalamoun vystavěl, bylo doprovázeno mnoha zápalnými oběťmi (1Kr 8,64). Zápalnou oběť, která se v chrámu konala každý den, obdivovala dokonce i královna ze Sáby (1Kr 10,5).

Po rozpadu království na Judsko a Severní Izrael obětoval lid častěji modlám než Bohu a v období druhého chrámu dosáhl systém obětí nejvyššího vrcholu dokonalosti a organizace, avšak tato období provází kritika proroků. Zmínky o oběti zápalné najdeme u proroků Izajáše, Jeremjáše, Ozeáše, Ámose a Micheáše.

Po zničení druhého chrámu se systém obětí sice formálně rozpadl, avšak přetrvává v diskuzích rabínských učenců nad starozákonními texty, které se týkají zápalné oběti. Některé z nich byly zařazeny do liturgie, neboť podle rabínských představ četba těchto pasáží a jejich studium má stejný význam jako přinášení obětí samotných a také z důvodu eschatologického – abychom nezapomněli, jak oběti přinášet, až bude po příchodu mesiáše obnovena chrámová bohoslužba.

1.3 Druhy obětí ve Starém zákoně

⁵ srov. Word Biblical Commentary, str. 9 a 11

Pro orientaci ve struktuře biblického obětního systému, uveďme stručný přehled:⁶

Oběť přídavná (*mincha*) se skládá z mouky, oleje a soli různým způsobem upravených. Část této oběti je spálena na oltáři a zbytek připadne knězi jako podíl. Obvyčejně je oběť přídavná provázena ještě úlitbou, kdy se na oltář vylije část vína a zbytek opět připadne knězi. Oběť přídavná se často přinášela společně s obětí zápalnou.

Hod oběti pokojné (*zevach šelamim*) – tato oběť probíhala jako hostina, při které se porazilo zvíře (skot nebo brav), přičemž část oběti (tuk a vnitřnosti) se oddělila a spálila na oltáři a zbytek se snědl při obětním hodu obětujících. Obětník se podílel na hodu, a tak vlastně hodoval s Hospodinem.⁷

Oběť za hřích a za vinu (*chattat* a *ášám*) – tento druh oběti byl povinný, pokud někdo neúmyslně nebo opominutím porušil náboženský zákon. Oběť pak sloužila k obnovení narušeného vztahu s Bohem a také se často přinášela spolu s obětí zápalnou.

Oběť ohnivá, tak překládá ČEP hebrejské slovo *išše*.⁸ Z několika míst ve Starém zákoně⁹ vyplývá, že se zřejmě nejedná o název dalšího druhu oběti, ale spíše o výraz pro oběť, která je částečně nebo cele spálena oltářním ohněm. Tímto výrazem tedy může být označena i oběť zápalná, oběť přídavná, hod oběti pokojné a další.

Jednotlivé oběti mohly být obětovány buď samostatně nebo jako součást komplikovanějších rituálů dobrovolných či povinných.

⁶ Tento přehled zaznamenává pouze základní typy obětí, jimž se věnuje první oddíl Třetí knihy Mojžíšovy; v celém Tanachu však nalezneme i další oběti jako např. pesachová oběť, oběť slibu (*neder*), oběť podáváníí či mávání (*tnúfá*), prvotiny (*rešit*, *bikkurim*) atd.

⁷ Výklad, který k tomuto druhu oběti podává prof. Heller: „Každý vstup do života i odchod ze života, a to i u zvířete, vnímali tehdejší lidé v náboženských souvislostech, byl to sakrální akt. Tak každý, kdo zabíjel a jedl, jedl *někomu*, tj. před nějakým bohem – pánem života, nebo *před jeho tváří*. Takže se nad každým zabíjením zvířete vznáší otázka: zabíjíš je proto, že se chystáš hodoval s Hospodinem, nebo budeš nad zabitým zvířetem vzývat jiného boha? V určité dějinné epoše znamenalo obětování Hospodinu prostě porážení zvířat, ale pod náboženským dohledem, který zaručoval korektnost všeho dění.“ (Heller J., Prudký M., Obtížné oddíly knih Mojžíšových, str. 147)

⁸ Etymologie slova *išše* je diskutovaná, ale pravděpodobně je odvozeno od slova *eš* – oheň a doslovně znamená „něco žhoucího, planoucího, hořícího“; srov. The JPS Torah Commentary – Leviticus, str. 7-8

⁹ např. Lv 23,37; 24,9; Nu 15,3; 28,3-5 atd.

2. MÍSTO, KTERÉ SI VYVOLÍ HOSPODIN, VÁŠ BŮH ¹⁰

MÍSTO PRO ZÁPALNOU OBĚŤ

Podle Řádu oběti zápalné, darovaného Izraeli Hospodinem, má být místem pro zápalnou oběť stan setkávání, příbytek Hospodinův, jenž se později stal předobrazem Šalamounova chrámu, a tak se zápalná oběť stává především součástí chrámového kultu. Řekněme si však úvodem, jaké obecné vlastnosti má mít místo pro zápalnou oběť.

Název této kapitoly je úryvek verše z Páté knihy Mojžíšovy, v níž se často hovoří o místě, které si Hospodin vyvolí, aby tam přebývalo jeho jméno a byly mu přinášeny oběti. Charakter tohoto místa je vyjádřen např. v Dt 12,4-14: *Úplně zničíte všechna místa, kde pronárody, jež si podrobíte, sloužily svým bohům na vysokých horách i na pahorcích a pod každým zeleným stromem. Jejich oltáře zboříte, jejich posvátné sloupy roztrháte, jejich posvátné kůly spálíte, tesané sochy jejich bohů pokácíte a jejich jméno z toho místa vyhladíte. Pro Hospodina, svého Boha, nesmíte udělat nic takového, ale **budete vyhledávat místo, které si vyvolí Hospodin, váš Bůh, ze všech vašich kmenů, aby tam spočinulo jeho jméno; tam budeš přicházet. Tam budete přinášet své zápalné oběti** ... Střež se, abys neobětoval své zápalné oběti na jakémkoli místě, které by sis vyhlédl. Jenom na tom místě, které si vyvolí Hospodin v jednom z tvých kmenů, budeš obětovat své zápalné oběti, tam budeš vykonávat všechno, co ti přikazují.*

Tato slova neodkazují ke konkrétnímu místu, svatyni nebo chrámu, nýbrž pouze charakterizují místo bohoslužby. Dozvídáme se z nich, že místo, určené Hospodinem k obětování, musí být „očištěno“ od bohoslužby pronárodů. Na území Syropalestiny, kam Izraelité přišli, totiž existovalo kenaanské náboženství s rozvinutým náboženským kultem. Místem kenaánského kultu je tzv. výsost neboli božiště, ke kterému patřil kromě oltáře (*jejich oltáře zboříte*) posvátný vztyčený kámen čili *maseba*, mužský symbol (*jejich posvátné sloupy roztrháte*), a posvátný kůl čili *ašera*, ženský symbol (*jejich posvátné kůly spálíte*). Někdy tu pravděpodobně stával i živý strom nebo stromy, vzácněji býval součástí výsosti i pramen nebo alespoň vodní nádrž pro kultické omývání. Božiště bývalo zasvěceno místnímu bůžku –

¹⁰ Dt 12,11; 16,2.6

numinu, označovanému většinou jako „vlastník místa toho a toho“ čili „*baal* ...“. Teprve postupem doby, když starší polydémonismus přechází do polytheismu, splývá místní *baal* s nebeským *Baalem* či jiným bohem ustalujícího se pantheonu.¹¹ Tomuto náboženskému kultu Izrael nesmí podlehnout. Naopak, musí se od něj radikálně distancovat a to má místo izraelské bohoslužby vyjadřovat.

V citovaném úryvku je též zmíněno, že místo bohoslužby si Hospodin sám vyvolí, což u Hospodinova vyznavače předpokládá určitou otevřenost k vnímání Boží vůle a potřebu takové místo vyhledávat.

Pokud místo izraelské bohoslužby splňuje všechny tyto náležitosti, symbolizuje a reprezentuje Hospodinovo jméno. Skutečnost byla ovšem jiná. Tam, kde se území zmocnil Izrael, byly staré kenaanské výsosti většinou ponechány, ale uctíván byl na nich Hospodin, a to i po vybudování centra bohoslužby – chrámu. Kontinuita kultických forem však sváděla k heterodoxii a způsobovala nejednotnost kultu i národa a tak není divu, že po zápasech proroků Eliáše a Eliši vyhlásila posléze Jošijášova reforma roku 622 př. Kr. všechen kult na výsostech za ilegální, i když se tam uctíval Hospodin.¹²

2.1 Ustanovení o oltáři

Velký význam, jaký Izrael přikládá místu určenému k zápalné oběti, vyjadřuje také text nazvaný *Ustanovení o oltáři* (Ex 20,22-26), jímž začíná Kniha smlouvy interpretující a rozvíjející jednotlivá ustanovení Desatera. Kniha smlouvy je vlastně pokračováním Hospodinova výroku určeného Mojžíšovi na hoře Sínaj, jehož počátkem je Desatero.¹³

USTANOVENÍ O OLTÁŘI:

Hospodin řekl Mojžíšovi: „Toto řekneš synům Izraele: Viděli jste, že jsem s vámi mluvil z nebe. Neuděláte si mé zpodobení, neuděláte si bohy stříbrné ani zlaté. Uděláš mi oltář z hlíny a budeš na něm obětovat ze svého bravu a skotu své oběti zápalné i pokojné. Na každém místě, kde určím, aby se připomínalo mé jméno, přijdu k tobě a požehnám ti. Jestliže mi budeš dělat oltář z kamenů, neotesávej je; kdybys je opracoval dlátem, znesvětil bys je. Nebudeš vystupovat k mému oltáři po stupních, abys u něho neodkrýval svou nahotu.

¹¹ srov. Heller J., Starověká náboženství, str. 316

¹² srov. Heller J., Starověká náboženství str. 316

¹³ Beneš J., Desátka str. 29; V této knize autor také píše: „Ustanovení o oltáři v podstatě tvoří desáté přikázání Samařského desatera; verše 20,25-26 jsou formálně, tedy tvarem tři záporných imperfekt s Desaterem příbuzné. Samařské desáté přikázání určuje místo bohoslužeb.“

Ustanovení o oltáři sděluje, že Hospodinův vyznavač si nezpodobňuje Boha ani bohy stříbrné a zlaté a tím odkazuje na druhé přikázání Desatera. Druhé přikázání konstatuje, že pro Hospodinova vyznavače vysvobozeného z Egypta neexistují jiní bohové kromě Hospodina a zároveň jej osvobozuje od pokušení zpředmětňovat, představovat si Boha (vytvářet si obraz Boha ve své mysli). Tím je Hospodinův vyznavač oproštěn také od lidské náboženské aktivity tomuto zpředmětněnému bohu sloužit.¹⁴ Pak se ale nabízí otázka, má-li vůbec Hospodinův vyznavač Bohu nějak sloužit a jak. Odpovědí na tuto otázku začíná Ustanovení o oltáři: *Uděláš mi oltář z hlíny a budeš na něm obětovat ze svého bravu a skotu své oběti zápalné i pokojné*. Již ze samotného Desatera a Knihy smlouvy tedy vyplývá, že Hospodinův vyznavač nikdy nemůže Bohu sloužit tak, jak to bylo běžné u ostatních pronárodů, které obětovaly modlám.

Ustanovení nás dále informuje o tom, že oltář, který má být vystavěn, je místem Božího příchodu a tento Boží příchod se koná právě při příležitosti oběti. Tím Bůh dává svému lidu možnost k setkávání. Bůh, o kterém je v předchozím verši řečeno, že mluví se svým lidem z nebe, oznamuje svoji připravenost sestoupit na zem, aby přišel ke svému lidu, a to vždy, když ho lid o to prosí tím, že mu přinese oběť. Boží příchod se zde oznamuje stejným slovesem¹⁵, kterým je vyjádřen při zjevení na Sínaji (Ex 19,9; 20,20). Tím je každá oběť spjata s teofanií na Sínaji jako její napodobení.¹⁶

Jestliže je oltář z kamenů, má být neotesaný, jako kdyby Hospodin nestál o žádné pocty. Kultickému uctívání nemá být přikládán zdaleka takový význam jako u sousedů Izraele. Příliš zdobný oltář by mohl odvádět pozornost od pravého smyslu zápalné oběti. V tomto nařízení také může opět zaznívat polemika vůči kenaanskému kultu. Oltář má být z neotesaných kamenů, aby byl jiný než oltáře kenaanské, aby místo bohoslužby Izraele po všech stránkách vyjadřovalo, že Izrael uctívá Hospodina jinak, než své bohy uctívají Kenaanci.

Oltář jako takový mohl nakonec sloužit dokonce jako symbol vyznání víry v Hospodina, jak popisuje příběh v knize Jozue o zajordánských kmenech, které postavili při návratu do Zajordání veliký a nápadný oltář, jenž však nesloužil k zápalným obětem, ale pouze jako symbol, svědectví víry ve společného Boha pro budoucí generace. I když tyto kmeny sídlí za Jordánem, oltář je svědectvím, že i ony mají právo sloužit Hospodinu před jeho tváří svými zápalnými oběťmi (Joz 22).

¹⁴ srov. Beneš J., Desítka, kapitola 3.2

¹⁵ Sloveso בָּרָא - přijít

¹⁶ Klíma L., Oběť jako přiblížení k Bohu, Křesťanská revue LXXVI 1/2009

2.2 Stan setkávání¹⁷

Po darování Desatera na hoře Sínaj a uzavření smlouvy, promluvil Hospodin k Mojžíšovi: *At' mi udělají svatyni a já budu přebývat uprostřed nich* (Ex 25,8).¹⁸ Stan setkávání je místo, kde se Bůh setkává s člověkem a zjevuje mu svou vůli. Symbolizuje i ostatním národům vztah mezi Hospodinem a jeho lidem. „Můžeme říci, že příkaz postavit svatyni je završením dlouhodobého procesu výběru židovského národa, na jehož konci vidíme Tórou obdarovaný lid před branami zaslíbené země, soustředěný kolem Božího svatostánku symbolizujícího Boží přítomnost, která spočívá nad tímto vybraným národem. Je to obraz ideálu.“¹⁹

Mojžíš od Hospodina dostává velmi podrobné instrukce, jak má svatyně vypadat (Ex 25-27). Stan byl závěsem rozdělen na dvě části: *ha-kodeš*, svaté místo, kde stál kadidlový oltář, sedmiramenný svícen a stůl pro předkladné chleby, a *kodeš ha-kodašim*, svatosvaté místo, kde byla uložena archa úmluvy s deskami zákona.

Před stanem bylo nádvoří, v jehož středu stál čtyřhranný oltář pro zápalné oběti. Oltář byl sestaven tak, aby byl přenosný, stejně jako svatyně. Byl zhotoven z akáciového dřeva a potažený bronzem. Uvnitř byl mřížový rošt, rovněž z bronzu (Ex 27,1-8; 38,1-8). Tento oltář je často nazýván „oltář pro oběti zápalné“ (*mizbeach haola*), zřejmě aby byl odlišen od oltáře kadidlového (*mizbeach ktoret*). Neznamená to však, že na něm byly obětovány pouze zápalné oběti, ale všechny oběti, které spadají do kategorie *išše*. Na oltáři má být udržován stálý oheň, který nesmí nikdy vyhasnout; kněz jím každé ráno zapaluje dříví pro zápalnou oběť (Lv 6,12-13).

Mezi stanem a oltářem bylo na podstavci bronzové umyvadlo naplněné vodou, které sloužilo k omývání rukou a nohou kněží, neboť podle Ex 30,17-21 si kněží musí omývat ruce i nohy vždy, když přicházejí ke stanu setkávání nebo přistupují k oltáři, aby konali službu a obraceli Hospodinu ohnivou obětí v obětní dým.

Po dokončení svatyně a uvedení kněží v úřad má Mojžíš podle Hospodinových instrukcí připravit olej svatého pomazání a pomazat jím celý stan setkávání, schránu svědectví, oba oltáře se vším náčiním a umyvadlo s podstavcem. Pomazání jsou i Áron a jeho synové, aby Hospodinu sloužili jako kněží. Tím je celý prostor, kde se přináší zápalná oběť, posvěcen tzn. oddělen od profánního světa (Ex 30,22-33).

¹⁷ hebrejsky *ohel moed*; *ohel* znamená stan, *moed* znamená dohoda, setkání, úmluva, od kořene *j-a-d*. Můžeme se setkat s výrazy: stan setkávání, stan úmluvy nebo *miškan*.

¹⁸ budu přebývat, hebrejsky *šachanti*, má stejný slovesný kořen (*š-ch-n*) jako samotný název stanu, *miškan*, čili Hospodinův příbytek, a *šchina* nebo-li Boží přítomnost.

¹⁹ Divecký J., Příběhy Tóry, str.111

Vše ve svatyni má přesně dané místo, což má svůj význam a také určitou symboliku. Stan setkávání symbolizuje např. stoupající stupně posvátnosti. Nádvoří s oltářem je určeno všemu lidu, *ha-kodeš* kněžím a do *kodeš hakodašim* s archou úmluvy vstupuje pouze velekněz a to jen jednou do roka o svátku Jom kipur.

Podobným způsobem může stan vyjadřovat i stupně duchovního života, který začíná na nádvoří u oltáře službou Hospodinu. Podíváme-li se do hebrejského znění Řádu oběti zápalné, v pátém verši čteme doslova: ... *na oltář, který je vchod stanu setkávání*, neboli *oltář je vchodem / vstupem do stanu setkávání*. Umístění oltáře před vchodem do svatyně tedy může znázorňovat, že cesta k Bohu vede přes oběť, přes službu Bohu. Mohlo by zde být symbolicky vyjádřeno, že oltář je vchod, kterým se přibližujeme k Bohu.²⁰ Pokud tedy nádvoří s oltářem, *ha-kodeš* a *kodeš ha-kodašim* symbolizují duchovní cestu k Bohu, pak oltář, vyjadřující službu Bohu, je na jejím počátku.

Rituál zápalné oběti začíná tím, že dobytče určené k oběti je přivedeno ke vchodu do stanu setkávání, kde je poraženo (Lv 1,3). Zápalná oběť tedy začíná na nádvoří před svatyní, která symbolizuje Boží přítomnost. Dalo by se tedy říci, že člověk přinášející oběť poráží dobytče přímo před tváří Hospodinovou. Přivedení zvířete ke vchodu do stanu setkávání má však ještě další význam; odvést pozornost Izraele od náboženských představ okolních národů a soustředit kult na jedno místo, pod dohled kněží (Lv 17,3-9). Pokud někdo porazil zvíře někde mimo tábor, pak s největší pravděpodobností obětoval alespoň část zvířete cizím bohům. „Starověký Orient totiž neznal profánní zabíjení. Vždycky se zabíjelo *někomu*, nějakému bohu, jemuž se odevzdávala částka, třeba i malá, ze zabitého zvířete jako oběť. Proto bylo možno uchránit Izraelce před modloslužbou jen tak, že se každé zabíjení pojalo jako oběť Hospodinu.“²¹ Oběť pak mohla být provedena právě a pouze ve stanu setkávání pod dohledem kněží.

2.3 Chrám

Když král David dobyl Jeruzalém, nechal tam přenést archu úmluvy s velikou slávou, obětováním zápalných a pokojných obětí a žehnáním lidu v Hospodinově jménu. Nechal ji umístit uprostřed stanu, který pro ni postavil. Kněze Sádoka a jeho bratry zanechal před Hospodinovým příbytkem, na posvátném návrší v Gibeónu, aby každodenně ráno i večer obětovali Hospodinu na oltáři zápalné oběti podle nařízení Hospodinova zákona, který vydal

²⁰ Přiblížení k Bohu vyjadřuje i hebrejský kořen *k-r-v*, který se objevuje několikrát v celém ustanovení o oběti zápalné (viz kap. 5.1)

²¹ Heller J., Hlubinné vrty, str. 68

Izraeli (2S 6; 1Pa 16). Od té doby byl stan setkávání rozdělen; archa s deskami zákona byla v Jeruzalémě, zbytek stanu s oltářem v Gibeónu.

David se staral o to, aby byla bohoslužba dobrá a jeho snem bylo vybudovat Hospodinu chrám. Bůh mu však sdělil, že se o žádný chrám nikdy neprosil a že ne on, ale až jeho potomek vybuduje *dům pro Hospodinovo jméno* (2S 7,1-17). David však pro budoucí chrám zakoupil v Jeruzalémě pozemek, k němuž se vztahuje příběh z doby, kdy Hospodin dopustil na Izrael mor. Když vztáhl anděl svou ruku nad Jeruzalém, aby v něm šířil zkázu, pojala Hospodina nad tím zlem lítost a řekl andělu, aby přestal. Hospodinův anděl byl právě u humna Aravny Jebúsejského.²² David toto místo od Aravny odkoupil i s dobyt看, vybudoval tam Hospodinu oltář a obětoval zápalné a pokojné oběti a vzýval Hospodina. Ten mu odpověděl ohněm seslaným z nebe na oltář. Hospodin prosby za zemi přijal a morová pohroma byla od Izraele odvrácena. Když David zjistil, že jej Hospodin na humně Aravny Jebúsejského vyslyšel, začal tam obětovat, přestože Hospodinův příbytek, který zhotovil Mojžíš na poušti i oltář pro zápalné oběti byly v té době stále v Gibeónu. David prohlásil: „*Zde bude dům Hospodina Boha, zde bude mít Izrael oltář k zápalným obětem.*“²³ Na tomto místě pak Davidův syn Šalamoun vybudoval chrám. Jedná se o horu Mórija, kde měl být jako zápalná oběť obětován Abrahamův syn Izák (2Pa 3,1). „Podle tradice s níž všichni souhlasí, je oltář místo v Chrámu, na němž byl spoután Izák, místo, na němž obětoval Noe, poté, co vystoupil z archy, místo, kde přinášely oběti Kain a Ábel, kde obětoval Adam – a je to místo, odkud byl vzat původní prach, z něhož byl Adam stvořen.“²⁴

2.3.1 Šalamounův chrám

Jak bylo řečeno, až do doby Šalamounovy vlády byl stan setkávání rozdělen. Svatyně, kterou na poušti zhotovil Mojžíš, stála v Gibeónu, ale její ústřední bod, archu úmluvy, nechal David přenést do Jeruzaléma. Původní bronzový oltář pro zápalné oběti, byl však stále umístěn před Hospodinovým příbytkem a právě tam se Šalamoun krátce po své korunovaci vypravil, aby Hospodinu obětoval tisíc zápalných obětí. Té noci se Šalamounovi ukázal ve snu Hospodin a řekl: „Žádej, co ti mám dát.“ Šalamoun si přál vnímavé srdce, aby mohl soudit lid a dovedl rozlišovat mezi dobrem a zlem. Bohu se líbilo, že Šalamoun žádá o tuto věc a učinil podle jeho slov. Dal mu moudré a rozumné srdce i to, oč nežádal, bohatství, slávu i příslib dlouhého věku, bude-li Šalamoun zachovávat nařízení a přikázání Hospodinova jako jeho otec David (1Kr 3,3-15; 2Pa 1). „Moudrost má ve světě své jasné místo – v Arše

²² V Knihách Paralipomenon Ornána Jebúsejského (1Pa 21,15.18.28)

²³ 2S 24,18-25; 1Pa 21,15-26; 22,1

²⁴ Z komentáře rabiho Šlomo Riskina – sidra na měsíc: tecave, Roš Chodeš březen 5766/2006

úmluvy, v níž je umístěna Tóra i desky Desatera a tak vedla cesta nejmoudřejšího z králů zpět do Jeruzaléma.²⁵ Šalamoun opět spojil oltář s archou, kult s učením Tóry a stavbě chrámu již nestálo nic v cestě. Avšak Mojžíš, kterému Bůh nadiktoval přesné rozměry a vybavení stanu setkávání, to měl výrazně jednodušší. Šalamoun, na rozdíl od Mojžíše, nestavěl chrám na Boží popud, nevěděl, jak má být chrám veliký, jak má přesně vypadat. Jen si přál, aby byl co nejdůstojnější. Proto se vzkazem: *Hle, buduji dům jménu Hospodina, svého Boha. Chci mu jej oddělit jako svatý, aby se tam před ním pátilo kadidlo z vonných látek, pravidelně se rovnaly chleby a ráno i večer; též o sobotách, novoluních a při slavnostech Hospodina, našeho Boha, aby se přinášely zápalné oběti za Izraele navěky* (2Pa 2,2), přizval ke stavbě i fénického krále Chúrama a jeho zručné řemeslníky.

Zatímco stan setkávání byl skromných rozměrů, délku a šířku chrámu zvětšil Šalamoun dvojnásobně. „Změny rozměrů měly odrážet nové podmínky, v nichž Izrael žil. Již to nebyl poustí bloudící kmen, ale pevně usazený národ. Přesto se mezi rabíny vedou spory, zda měl větší chrám symbolizovat touhu lidí lépe sloužit Bohu, nebo měl spíš sloužit jako větší nádoba určená k přijímání Božího požehnání.“²⁶ Chrám, stejně jako jeho předobraz, stan setkávání, tvořily tři hlavní části. Nádvoří s oltářem pro zápalné oběti, hlavní síň (*hejchal*) a velesvatyně (*dvir*) ve tvaru krychle, kde byla umístěna schrána Hospodinovy smlouvy se dvěma kamennými deskami Zákona, symbol neviditelného Boha. Chrámové nádvoří bylo dvojí: výše položené pro kněze a níže položené pro lid. V kněžském nádvoří byl měděný oltář pro zápalné oběti s ochozem pro obětující kněze, vzniklý tím, že spodní polovina oltáře byla širší. U oltáře stálo obrovské měděné umyvadlo zvané moře, spočívající na podstavci zdobeném dvanácti býky a sloužící k omývání kněží. Po každé straně bylo též pět nádrží sloužících k omývání částí zápalných obětí (1Kr 6; 7,13-51; 2Pa 3-4).

Po dokončení chrámu obětovali král Šalamoun a celá izraelská pospolitost, která se kolem něho před schránou sešla, *tolik bravu a skotu, že nemohl být pro množství spočítán ani sečten*. Potom byla slavnostně, za přítomnosti zástupců všech izraelských pokolení, do chrámu vnesena schrána s deskami Zákona a Boží dům naplnila Hospodinova sláva (1Kr 8,1-11; 2Pa 5). Při zasvěcování se Hospodin projevil jako Bůh, který přijal toto místo za svůj příbytek a jeho přítomnost činila chrám svatým.

2.3.2 Po rozdělení království

V průběhu stavby vyjádřil Hospodin svůj souhlas se stavbou chrámu a zřejmě tedy i s chrámovým kultem, avšak pod podmínkou, že se Šalamoun bude řídit Hospodinovými

²⁵ Divecký J., Králové Izraele, str. 26

²⁶ Divecký J., Králové Izraele, str. 39

nařízeními, bude uplatňovat jeho práva, dodržovat všechna přikázání a podle nich žít. Jedině potom bude Hospodin opravdu přebývat uprostřed synů izraelských a svůj lid neopustí (1Kr 6,12-13). Z toho vyplývá, že život podle Hospodinových přikázání je pro bohoslužbu určující.

Izraelští proroci, reagující na počínání Izraele, vyzývali k reformě bohoslužby, neboť i po vystavění chrámu Izrael stále sloužil jiným bohům na posvátných návrších a neřídil se Hospodinovými pokyny, dokonce se množstvím obětí snažil ovlivňovat jeho vůli. Ať už tak činil z jakýchkoli pohnutek, vyvolal tím naopak Boží nelibost a hněv. Hospodin sděluje ústy proroka Ámose: *Nenávidím vaše svátky, zavrhl jsem je, ani vystát nemohu vaše slavnostní shromáždění! Když mi přinášíte zápalné oběti a své oběti přídavné, nemám v nich zalíbení, na pokojnou oběť z vašeho vykrmeného dobytka ani nepohlédnu. Pryč ode mne s halasem tvých písní, tvé brnkání na harfy už nechci slyšet* (Am 5,21-23).

Mnozí z proroků dokonce předpovídají zničení chrámu; např. prorok Micheáš: *Proto bude Sijón kvůli vám zorán jako pole, z Jeruzaléma budou sutiny, z hory Hospodinova domu návrší zarostlá křovím* (Mi 3,12). Proroctví se naplnila roku 586 př. Kr., kdy byl Šalamounův chrám zničen Babylóňany. Následovala babylónská diaspora, kde vzniká komunita, která uctívá Hospodina, aniž by potřebovala chrám. Někteří vnímali zánik centra bohoslužby jako neodvratný Hospodinův soud, neboť po vybudování chrámu Hospodin lid varoval, že pokud se od něj odvrátí a nebudou dodržovat jeho přikázání a nařízení a půjdou sloužit jiným bohům a klanět se jim, zřekne se domu, který oddělil jako svatý pro své jméno (1Kr 9,6-7). Jiní se naopak snažili chrámový kult restaurovat a tak po návratu z babylónského vyhnanství byl postaven pod vedením Zerubábel, asi v letech 520 – 516 př. Kr., druhý chrám. V dobách této druhé svatyně vládl značnou politickou a náboženskou autoritou velekněz. Obětní kult dosáhl svého vrcholu a slavnostních událostí chrámu se účastnila obrovská shromáždění, zvláště o poutních svátcích. Avšak i tento druhý chrám byl roku 70 n.l. zničen Římany jako jeho předchůdce a na jeho místě byla postavena pohanská svatyně. Nakonec se tedy ukázalo, že Davidův potomek, který měl chrám vybudovat, nebyl Šalamoun.

S chrámem však zanikla i kněžská třída a celý obětní systém. Chrámová obětní bohoslužba (*avoda*) byla v judaismu nahrazena „bohoslužbou srdce“ (*avoda še-be-lev*) – modlitbou. Oběti krvavé se změnily na oběti rtů a ranní, odpolední a večerní modlitby tak nahrazují každodenní ranní, odpolední a večerní oběti v chrámu. Centrum bohoslužby nahradila synagoga, v níž Tóru opatroval nový svatostánek a modlitby se obracely směrem k bývalému sídlu svatyně v Jeruzalémě. Oltář nahradil stůl židovské rodiny a chrámovou oběť množství rituálních prvků, modliteb a požehnání při jídle.

2.3.3 Význam chrámu, místa bohoslužby

Na samotnou existenci chrámu najdeme ve Starém zákoně ambivalentní reakce. Proroci, kteří působí před babylónským exilem, chrámový kult spíše kritizují²⁷ a kladou důraz na víru, která nespočívá ve spoléhání na mechanismus obětí a celého chrámového provozu. Naopak literatura exilu je pro obnovu chrámu.²⁸

Čím ale vlastně má být chrám? Místem spočinutí Boží přítomnosti, nebo místem služby Bohu? Podle Rambana²⁹ přikázal Hospodin stavět svatyni bezprostředně po zjevení na Sínaji, aby tak vzniklo místo, odkud by se mohl stále zjevovat svému národu. V Bibli čteme doslova: *A budu se zjevovat tam a budu k tobě promlouvat z místa nad víkem mezi dvěma cheruby* (Ex 25,22). Podle tohoto výkladu by hlavním místem svatyně byla svatá archa, s deskami Zákona. (Bible také popisuje vybavení této schránky jako první.) Chrám by pak byl především místem *šchiny*, Boží přítomnosti. Tento postoj zřejmě vyjadřuje i jednání Davidovo, když nechal do Jeruzaléma slavnostně přenést Archu úmluvy a o zbytek svatyně s oltářem se příliš nestaral, ale naopak pro archu úmluvy plánoval vystavět trvalý příbytek, chrám.

Podle Rašiho³⁰ výkladu však příkaz: *At' mi udělají svatyni a já budu bydlet uprostřed nich* (Ex 25,8), pronesl Hospodin po Dni smíření – Jom kipur, poté, co Židé uctívali zlaté tele a on jim odpustil. Z této perspektivy se zdá, že hlavním smyslem svatyně bylo pomoci židovskému národu navázat vztah k Bohu a dovolávat se odpuštění v případě pochybení. Pak by byl chrám především místem bohoslužby.³¹ Zdá se, že takový postoj vyjadřuje i král Šalamoun, když říká: *Hle, buduji dům jménu Hospodina, svého Boha. Chci mu jej oddělit jako svatý, aby se tam před ním pánilo kadidlo z vonných látek ... a ráno i večer ... aby se přinášely zápalné oběti za Izraele navěky* (2Pa 2,3).

Král Šalamoun v modlitbě, kterou pronesl po zasvěcení chrámu, určuje jako místo Božího přebývání nebesa, nikoli chrám, ale zároveň si přál, aby Bůh na tento dům, o kterém řekl, že tam bude přebývat jeho jméno, stále upíral svůj zrak. Aby vyslyšel prosby a modlitby, které se lid bude modlit. Nehovořil o modlitbách v chrámu, ale o modlitbách mířících k chrámu; k místu, které je jakousi bránou do nebes.³² Podle Šalamouna je tedy chrám místem modlitby (*bejt tfila*).³³ Král zároveň neopomněl zdůraznit význam chrámu pro jiné

²⁷ např. Ámos, Ozeáš, Micheáš, Izajáš, Jeremjáš

²⁸ První a Druhá kniha královská, knihy Paralipomenon a částečně proroctví Ezechielovo

²⁹ Rabi Moše ben Nachman, Nachmanides (1194 – 1270)

³⁰ Rabi Šlomo ben Jicchak (1040 – 1105)

³¹ Z komentáře rabiho Šlomo Riskina, Roš Chodeš březen 5766/2006 – sidra na měsíc: tecave

³² 1Kr 8,29-30; 2Pa 6,20-21

³³ Západní zeď (Zeď nářků), poslední zbytek zdi zničeného chrámu, je nejposvátnějším místem judaismu a místem prakticky nepřetržitých modliteb věřících z celého světa. Podle tradice se odtud Hospodinova

národy, neboť ve své modlitbě též prosí Boha, aby vyslyšel v nebesích i modlitby cizince, aby poznal, že se tento dům nazývá jeho jménem (1Kr 8,41-43).

Je možné, že právě král Šalamoun oné noci v Gibeónu plně pochopil, že chrám, místo konání zápalné oběti, vyžaduje jak oltář tak Archu úmluvy; Tóra a obětní služba patří neoddělitelně k sobě.

3. BŮH SÁM SI VYHLÉDNE BERÁNKA K OBĚTI

ZÁPALNÉ³⁴

PŘEDMĚT ZÁPALNÉ OBĚTI

Již před vyvedením Izraele z Egypta a darováním Zákona spolu s obětními instrukcemi nalazáme v rámci příběhu o egyptských ranách Mojžíšův výrok, který se vztahuje k otázce, co má Izrael Bohu obětovat. Po deváté egyptské ráně je faraon sice ochoten propustit Izrael, ale stále si ještě klade podmínky: Izrael má v Egyptě zanechat svůj brav a skot. Na to Mojžíš nedbaje faraonových požadavků konstatuje: *Ty sám nám dáš potřebné k obětním hodům a k zápalným obětem, abychom je připravili Hospodinu, svému Bohu. Půjdou s námi i naše stáda, ani pazneht tu nezůstane. Budeme z nich brát k službě Hospodinu, svému Bohu. My ještě nevíme, čím budeme Hospodinu sloužit, dokud tam nepřijdeme* (Ex 10,25-26).

Mojžíš svojí odpovědí vyjadřuje základní charakteristický rys izraelské bohoslužby a totiž, že Izrael by měl především naslouchat aktuálnímu Hospodinovu výroku, pokynu a řídit se aktuálním Hospodinovým jednáním. To předpokládá odhodlání spojené s vírou, že je Hospodin neopustí a bude k nim stále hovořit. Izrael, na rozdíl od Egyptanů nebo Kenaanců, nemá žádný předem vytvořený náboženský kult, neboť službu Hospodinu určuje jen Hospodin a nikoli náboženská pravidla.

Pokud bychom v Mojžíšově výroku hledali aktuální sdělení, pak se nabízí otázka, zda-li se i my dnes nenacházíme ve stejné situaci jako Mojžíš a nevíme, jak a čím Hospodinu sloužit. Tato skutečnost je, jak v případě Mojžíšově tak v našem případě, na jedné straně osvobozující (abychom zjistili, jak máme Bohu obětovat, musíme se odpoutat od kultických pravidel), ale zároveň předpokládá značnou míru odhodlání, trpělivosti a víry.³⁵

Konkrétní instrukce k tomu, co má člověk Bohu přinést jako dar, chce-li obětovat zápalnou oběť, pak nacházíme v Řádu oběti zápalné: *Když někdo z vás přinese dar Hospodinu, přinesete svůj dar z dobytka (behema), ze skotu nebo z bravu*. Citovaný verš jasně říká, že zápalná oběť je obětí zvířecí. Hebrejské slovo *behema* zde označuje zvíře kulticky čisté. Jiná zvířata než ta, která uvádí řád oběti zápalné, jsou pro oběť nevhodná. Neboli Hospodin určil čistá zvířata k jídlu a k obětování a zároveň označil zvířata nečistá (Lv 11). Také Noe vyvedl po potopě z archy všechnu zvěř, vybudoval Hospodinu oltář a vzal ze všech

³⁴ Gn 22,8

³⁵ Výklad Mojžíšova výroku srov. Beneš J., V moci slova, str. 50-51

čistých zvířat (*habehema hathora*) i ze všeho čistého ptactva (*haof hatáhor*) a zapálil na tom oltáři oběti zápalné (Gn 8,20).

Podle druhu zvířete, je text Řádu oběti zápalné rozdělen na tři části:

- 1) instrukce k oběti ze skotu Lv 1,3 – 9
- 2) instrukce k oběti z bravu Lv 1,10 – 13
- 3) instrukce k oběti z ptactva Lv 1,14 - 17

Obětované zvíře má být samec, takže k oběti ze skotu přivádí obětník býka a z bravu berana nebo kozla. U oběti z ptactva má obětující přinést hrdličku nebo holoubě. Ovce a kozy patřily mezi zvířata, kterými byl Izrael obklopen. Již první pastýř v Bibli, Ábel, obětuje Hospodinu ovci. Také patriarchové a jejich potomci byli chovatelé ovcí. Velikost stád určovala míru bohatství. O Abrahamovi je řečeno, že byl velice zámožný, neboť měl početná stáda a stříbro i zlato (Gn 13,2). Maso a mléko ovcí i koz bylo hlavním zdrojem obživy pastevců, ovčí kůže sloužila k zhotovování oděvu nebo přikrývání stanů, z vlny byly tkány látky, z rohů beranů zhotovovány nádoby a zvučné trouby, z kůzlečí srsti tkaly ženy houně a z kůže byly vyráběny měchy na vodu. Skot chovali především usedlí zemědělci, a těmi se Izraelci teprve postupně stávali, když se začali natrvalo usazovat v nově získané zemi. Avšak Tóra myslí i na chudé, kteří nebyli ani pastevci, ani chovatelé dobytka. Člověk, v jehož možnostech není přinést oběť ze skotu nebo bravu, může Hospodinu obětovat hrdličku nebo holoubě (Lv 5,7; 12,8). Každý tedy mohl přinést Hospodinu dar podle svých možností a tak byly oběti ptáků nejčastější; oběť chudého Izraelce byla stejně hodnotná, jako oběti dobytčat.³⁶ V celém Tanachu se ale o zápalných obětech ptáků mluví zřídka.

Neméně důležitým požadavkem, který zmiňují instrukce o oběti ze skotu a z bravu, je aby obětované zvíře bylo bez vady.³⁷ Podrobnosti a vysvětlení tohoto požadavku najdeme ve Třetí knize Mojžišově o několik kapitol dále: *Kdo by z izraelského domu nebo z těch, kdo přebývají v Izraeli jako hosté, přinesl svůj dar ... jako oběť zápalnou Hospodinu, aby ve vás našel zalíbení, dá samce bez vady ze skotu, z ovcí nebo z koz. Nepřinesete nic, co by mělo vadu, neboť byste tím nedošli zalíbení. ... Nic slepého nebo polámaného či zmrzačeného nebo vředovitého, svrabovitého či lišejovitého nepřinesete Hospodinu a nevložíte z toho na oltář ohnivou oběť pro Hospodina. Býka nebo jehně s příliš dlouhými nebo zakrslými údý můžeš dát jako dobrovolný dar, ale při slibu nenajdou zalíbení. Zvíře s varlaty rozmáčkнутými, roztlučenými, odříznutými nebo pořezanými nepřinesete Hospodinu. To ve své zemi dělat*

³⁶ srov. Word Biblical Commentary, str. 24

³⁷ Hebrejsky *tamim* – bezvadný, celičký, bez vady, dokonalý, od kořene *t-m-m*

nebudete. Ani od cizince nepřinesete pokrm svému Bohu z takových zvířat, neboť jsou porušená, mají vadu; ta vám nezískají zalíbení (Lv 22,17-25). Oběť zvířete, které má vadu, nedojde u Hospodina zalíbení, a tak obětujícímu nezíská Boží požehnání, musí být dokonalé a bez vady, neboť poškozené oběti hrály důležitou roli v kenaanském kultu, kdežto v Izraeli se obětovalo to, co bylo nejlepší.³⁸ Obětování takových zvířat také kritizuje prorok Malachiáš ve své obžalobě lidu Léviho (Mal 1,6-14). „Dar“, kterého se člověk rád zbaví, není projevem úcty, ale urážkou. Taková oběť nezíská obětujícímu Hospodinovo požehnání, ale spíše prokletí: *Bud' proklet chytrák, jenž má ve svém stádu samce, a složí-li slib, obětuje Panovníku zvíře vykleštěné. Neboť já jsem velký Král, praví Hospodin zástupů, mé jméno budí mezi pronárody bázeň* (Mal 1,14).

Kultická instrukce nařizující obětovat zvíře bez vady je dále rozvedena (interpretována) v Deuteronomním kodexu. O Hospodinově vyznavači je zde konstatováno, že neobětuje obětní zvířata s vadou a zlé slovo (*davar ra*), neboť tyto dvě věci jsou Bohu ohavností (Dt 17,1). Zlé slovo je zde postaveno jakoby naroveň obětnímu zvířeti, které má vadu. Pátá kniha Mojžíšova byla patrně sepsána v době exilu, kdy už nebylo možné přinášet Bohu oběti v chrámu, ale zároveň bylo třeba nějak se vyrovnat se zákony, které exilní komunita stále vnímala jako závazné. Obětování zvířete, které v době existence chrámu nesplňovalo podmínku *tamim*, je v nové situaci (v diaspoře) to samé, jako „darovat“ Bohu zlé slovo.

Na mnoha místech ve Starém zákoně se uvádí různé počty zvířat k zápalné oběti. Při Dni smíření má například Izrael přinést jako oběť zápalnou pro Hospodina jednoho mladého býčka, jednoho berana a sedm ročních beránků (Nu 29,8). Jakou symboliku zde má číslo sedm, které se ve spojitosti se zápalnou obětí často objevuje, se mi nepodařilo zjistit. Je otázkou, zda číslo sedm v tomto případě vůbec nějakou symboliku má.³⁹ Jinak je tomu u čísla dvanáct. Například dvanáct býků je obětováno v případě přinášení zápalné oběti za celý Izrael, tedy za jeho dvanáct kmenů (Ex 24,4-5; Ezd 8,35). Král Šalamoun přináší Hospodinu v Gibeónu tisíc zápalných obětí. Mělo tím snad být vyjádřeno, nakolik chtěl vzdát Bohu úctu? Přistupovat však k zápalné oběti s kalkulem, že čím více obětí přinesu, tím více požehnání získám, se setkává s kritikou proroků. Jeden z proroků, Micheáš, se ptá: *Jak předstoupím před*

³⁸ Kvalita stáda závisí na Hospodinově požehnání, nikoliv na člověku, proto Hospodinův vyznavač Bohu obětoval to nejlepší – prvorozené zvíře z chovu. Ohledně toho Tóra dále nařizuje: *Když se narodí býček nebo beránek, nebo kozlík ať je sedm dní pod svou matkou; počínaje osmým dnem bude se zalíbením přijat jako dar ohnivé oběti pro Hospodina* (Lv 22,27 – 28).

³⁹ Číslo sedm odkazuje jak na sedm slok stvořiteelského hymnu (sedmička představuje řád stvoření), tak na sedmý den (šabat) a tím přeneseně na další izraelské svátky a slavnosti, v nichž sedmička tvoří princip jejich uspořádání. Hebrejský název číslovky, *ševa*, souvisí se slovesem přísahat. Sedmička je jedno z čísel plnosti, představuje ucelenost v čase (sedmidenní týden, sedmdesát let exilu, mimořádné roky předepsané Tórou: rok odpočinutí a léto milostivé – sedmý a sedmkrát sedmý rok). Beneš J., Vaďura P., Pradějiny

Hospodina? S čím se mám sklonit před Bohem na výšině? Mohu před něj předstoupit s oběťmi zápalnými, s ročními býčky? Cožpak má Hospodin zalíbení v tisících beranů, v deseti tisících potoků oleje? ... Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem (Mi 6,6-8).

Také v otázce obětních zvířat vyjadřuje zápalná oběť polemiku s pohanskými kulty na území tehdejší Syropalestiny. Kenaanci často obětovali zvířata, která Izrael obětovat nesměl. Starozákonní seznam nečistých, tedy tabuizovaných zvířat (Lv 11 a Dt 14) obsahuje vesměs druhy u Kenaanců či sousedů Izraele nějak posvátné, ať jako zvířata obětní (vepř), totemová (králík) nebo taková, v jejichž podobách se ukazovali bozi (především egyptští, dravý pták – Hor, atd.). Cíl těchto zákazů je zřejmý: mají zabránit tomu, aby se Izrael podílel na kenaanských obětech a tím na kenaanském kultu vůbec. Některá obětní zvířata, jako ovce a skot, byla Kenaancům a Izraelcům samozřejmě společná.⁴⁰

3.1 Lidské oběti

Ve Starém zákoně se nachází tři místa, kde je předmětem oběti lidská bytost. Tyto příběhy však vyjadřují jednoznačné odmítnutí lidských obětí a distancují se tak od praktik okolních národů, neboť ve starém Kanaanu nebyla lidská oběť neznámá. Na zvláštních obětištích zvaných *tofet*⁴¹ byly malé děti nebo i malá zvířata zaživa vhazovány do rozžhavené kovové sochy, kterou nazývá Starý zákon *Moloch*.⁴² Jeden *tofet* byl dokonce v samé blízkosti Jeruzaléma, v údolí Hinnon na jihu města.⁴³

Izrael s tímto kenaanským zvykem ve staré době zřejmě zápasil. Od toho, jak svým bohům slouží tyto národy, se Tóra jasně distancuje a varuje Izrael: *Až Hospodin, tvůj Bůh před tebou vyplení pronárody, které si jdeš podrobit, a až si je podrobíš a usadíš se v jejich zemi, dej si pozor, abys neuvízl v léčce, která po nich zbude, až budou před tebou už vyhlazeni: abys nevyhledával jejich bohy a neřekl: jak sloužily tyto pronárody svým bohům, tak to budu dělat i já! Něco takového nesmíš udělat pro Hospodina, svého Boha, neboť všechno, co oni činily pro své bohy, Hospodin nenávidí jako ohavnost; vždyť oni pro své bohy spalují dokonce své syny a dcery (Dt 12,29).* Také obětování Izáka, a v nejstarší významové vrstvě asi i šesté přikázání – *nezabíjíš*, jsou odmítnutím a zákazem lidských obětí.⁴⁴

⁴⁰ srov. Heller J., Starověká náboženství, str. 321-322

⁴¹ 2Kr 23,10; Jer 7,31; 19,6.11.13

⁴² Lv 18,21; 2Kr 16,3; 21,6; 23,10; Jr 7,31 aj.

⁴³ Židovský výraz pro peklo „*Gejhinom*“ je odvozen od jména tohoto místa v hebrejštině – *gej hinon*. V Jr 19,6 dokonce Hospodin říká, že „*přicházejí dny, kdy toto místo se už nebude nazývat Tófet či Údolí syna Hinóмова, nýbrž Údolí vraždění*“ (*Gej haharega*).

⁴⁴ Heller J., Starověká náboženství, str. 322

Lidských obětí se týká také Hospodinův výrok: *Výbudovali posvátná návrší Baalova, aby Baalovi jako zápalné oběti pálili v ohni své syny. K tomu jsem jim přece nedal příkaz, ani jsem o tom nemluvil, ani mi to na mysl nepřišlo* (Jr 19,5). „K tomu jsem jim přece nedal příkaz“ vykládá midraš Tanchuma jako narážku na Abrahamovo obětování Izáka, „ani jsem o tom nemluvil“ jako připomínku Jiftáchova obětování dcery a „ani mi to na mysl nepřišlo“ vztahuje midraš k moábskému králi Měšovi, který obětoval svého prvorozeného syna.⁴⁵

Připomeňme také provokativní otázku proroka Micheáše: *Jak předstoupím před Hospodina? ... což smím dát za svou nevěrnost svého prvorozence, v oběť za svůj hřích plod svého lůna?* a Hospodinovu odpověď: *Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré a co od tebe Hospodin žádá: jen to, abys zachovával právo, miloval milosrdenství a pokorně chodil se svým Bohem* (Mi 6,7-8).

3.1.1 Obětování Izáka Gn 22

Příběh, ve kterém Hospodin přikáže Abrahamovi, aby vzal svého syna a obětoval ho jako zápalnou oběť, se nám může zdát na první pohled krutý a nepochopitelný. Zaměříme-li se v tomto příběhu pouze na zápalnou oběť, odhalíme zásadní skutečnosti, jenž nám pomohou tomuto rituálu lépe porozumět.

Především nelze přehlédnout, že ten, kdo je v tomto příběhu obětníkem, je člověk, který hluboce věří a důvěřuje Hospodinu. Text opakovaně zdůrazňuje, že Abraham na své cestě slyší Boží hlas, že si jím dává vést svůj zrak, takže vidí to, co označuje Bůh a podle toho pak také jedná. To jsou rysy životní cesty, jíž se říká víra a jíž je Abraham (pra)otcem.⁴⁶ Abraham bezpochyby a přirozeně plní Boží příkaz, osedlá osla, našťípe dříví k zápalné oběti a vydává se na místo, které mu Hospodin určil (22,3). Také Abrahamova odpověď Izákovi (jenž během cesty pozoruje, že s sebou nemají obětního beránka, a tak se otce ptá: *Hle, zde je oheň a dříví; ale kde je beránek k oběti zápalné?*) je zřejmě plná naděje a víry, že tak, jak to nakonec Bůh zařídí, tak to bude správné: *Můj synu, Bůh sám si vyhlédne beránka k oběti zápalné* (22,7-8). Abraham Hospodinu věří, že splní slib, který mu dal, a zajistí mu potomstvo. Z této skutečnosti tedy vyplývá, že oběť Bohu je odhodlán přinést ten, kdo v něj věří a důvěřuje mu.

Příběh o obětování Izáka je také vnímán jako jasný zákaz lidských obětí. Izrael se takto distancuje od svých sousedů, kde se takové oběti odehrávaly (viz kap. 3.1). Když spolu otec a syn dorazí na místo určené k oběti⁴⁷, Abraham vše připraví a v okamžiku, kdy vztáhne

⁴⁵ srov. Divecký J., Králové Izraele, str. 87

⁴⁶ Prudký M., Bůh podrobil Abrahama zkoušce (z knihy Obtížné oddíly knih Mojžíšových, str. 103)

⁴⁷ Jedná se o horu Móríja, jenž je podle 2 Pa 3,1 místem, na kterém Šalamoun vybudoval chrám.

ruku s obětním nožem, aby svého syna obětoval, zavolá na něj z nebe Hospodinův posel: *Abrahame, Abrahame! ... Nevztahuj na chlapce ruku, nic mu nedělej! Právě teď jsem poznal, že jsi bohabojný, neboť jsi mi neodepřel svého jediného syna* (22,12). Hospodin tak skrze posla zasahuje do děje a přerušuje oběť. Abraham Izáka nesmí zabít. Tento důležitý fakt je jasným upozorněním, že Hospodinův vyznavač nesmí obětovat lidskou oběť; nesmí zabít člověka, tak jako zabíjí obětní zvířata.⁴⁸

Po zásahu božího posla se Abraham rozhlédne a vidí berana, který uvízl svými rohy v houští. Vezme jej a obětuje jako zápalnou oběť místo svého syna (22,13). To je velmi důležitý moment. Beran **zastupuje** Abrahamova syna, přičemž tento „zástupný“ princip je možné považovat za charakteristický pro rituál zápalné oběti. Obětované zvíře zastupuje to, co je člověku cenné, aby to mohl darovat Bohu. Izák pro Abrahama bezpochyby tím nejcenějším byl, neboť právě on ztělesňoval zaslíbené potomstvo. „Velkým tématem cyklu Abrahamovských příběhů je to, že *lid Hospodinův* nevzniká na tváři země přirozeně, jak to v oblasti lidské plodnosti chodí (Gn16). Izrael vzniká jako Hospodinovo dílo a jeho existence je nesamozřejmý dar. Izák přichází na svět, protože jej Hospodin zaslíbil. Pokud by Abraham na konci své cesty tohoto syna Hospodinu *odepřel*, byla by celá jeho životní pouť nadarmo. Svého *chlapce* by si možná uchoval, ale zaslíbené potomstvo ve smyslu Hospodinova zaslíbení by to nebylo.“⁴⁹ Neodepřít Hospodinu prvorozeného syna znamená odevzdat svou budoucnost do rukou Božích.

Místu, na kterém obětoval, dal Abraham jméno „*Hospodin vidí*“ (22,14). Může se jednat o vyjádření toho, co si Abraham díky prožité zkušenosti uvědomil a totiž, že Bůh vidí vždy, v každé chvíli do srdce člověka; ví o všem, co se v člověku odehrává a je-li jeho odhodlání k oběti opravdové. Současně být viděn Bohem v člověku vyvolává bázeň Boží (*jirat adonaj*). Z toho vyplývá, že tím kdo potřebuje oběť není Bůh, ale člověk, jemuž je vykonáním oběti umožněno nahlédnout do svého nitra.

Poté, co Abraham pojmenoval místo oběti, zavolal na něj Hospodinův posel z nebe podruhé: *Přisáhl jsem při sobě, je výrok Hospodinův, protože jsi to učinil a neodepřel jsi mi svého jediného syna, jistotně ti požehnám a tvé potomstvo jistotně rozmnožím jako nebeské hvězdy a jako písek na mořském břehu. Tvé potomstvo obdrží bránu svých nepřátel a ve tvém potomstvu dojdou požehnání všechny pronárody země, protože jsi uposlechl mého hlasu*

⁴⁸ Zde narážíme na určitý rozpor. Hospodinův vyznavač nesmí obětovat člověka, ale přesto mu Bůh dává příkaz obětovat syna. Bůh žádá oběť – Izáka, ale Izák nesmí být poškozen. Bůh po člověku chce něco, co člověk musí, ale nemůže udělat. To může asociovat dobu exilu (potažmo dobu současnou), kdy lid přišel o chrám a tím i o bohoslužbu a přesto jsou instrukce o zápalné oběti součástí Tóry dodnes. S tímto rozparem se zřejmě počítá, a tak už v samotné Tóře, zejména pak v Páté knize Mojžišově, nacházíme reinterpetace obětních instrukcí vedoucí k odritualizování kultu.

⁴⁹ Prudký M., Bůh podrobil Abrahama zkoušce (z knihy Obtížné oddíly knih Mojžišových, str. 102)

(22,15-18). Na samém počátku, když Hospodin vyvolil Abrahama, slíbil mu, že jej učiní velkým národem a že mu požehná (Gn 12,2-3). Tento slib je Abrahamovi znovu zopakován, když Abraham Hospodinu neodepře svého syna. Dalo by se říci, že své poslání dokončí člověk jen tehdy, je-li Bohu ochoten obětovat to nejcennější v našem životě. Takový postoj při zápalné oběti pak přináší Boží požehnání.

3.1.2 Jiftáchova dcera Sd 11,31

Příběhy knihy Soudců mají podobnou strukturu: Izraelci se dopouštějí toho, co je zlé v Hospodinových očích (10,6), jejich hříchy vyvolávají Boží hněv a on je vydává do rukou nepřátel, v tomto případě Pelištejcům a Amónovcům (10,7-9). Lid si v nouzi a soužení uvědomuje své selhání a volá k Hospodinu o pomoc (10,10). Hospodin je odmítá po několikáté vysvobozovat, vyzývá je naopak, aby se o pomoc obrátili na bohy, pro které Hospodina opustili, ale nakonec se nad nimi přece ustrne (10,11-16). Lid si k boji proti Amónovcům vybere jako vůdce a náčelníka Jiftácha Gileádského (11,4-11). Přestože na Jiftáchovi spočine duch Hospodinův (11,29), odhodlá se k nerozváznému, překotnému a zbytečnému slibu: *Vydáš-li mi Amónovce opravdu do rukou, ten, kdo mi vyjde naproti z vrat mého domu, až se budu vracet v pokoji od Amónovců, bude patřit Hospodinu a toho obětuji v zápalnou oběť* (11,30-31). Hospodin vydal Amónovce Jiftáchovi skutečně do rukou a byli poraženi (11,32-33). Při návratu vyšla z vrat Jiftáchova domu jeho vlastní dcera, jediné dítě, které měl. Když ji Jiftách spatřil, roztrhl své šaty na znamení smutku. Dcera ho požádala o dva měsíce, aby mohla v horách oplakávat své panenství. Po uplynutí dvou měsíců se vrátila k otci a on splnil slib, který o ní učinil (11,39).

Výraz zápalná oběť (*ola*) je v celém příběhu použit pouze jednou a to v Jiftáchově slibu. Podle Nu 30,3 je daný slib nutno splnit a Jiftách tak také učinil. Žádný slib by však neměl člověka zavázat k porušení příkazů Tóry, která se od lidských obětí jasně distancuje. Přímě o vykonání zápalné oběti text nehovoří, proto nemůžeme konstatovat, zda byla Jiftáchova dcera skutečně obětována, či nikoliv.

Ať už byla oběť vykonána nebo ne, je nutno se pozastavit nad tím, jak neuváženě Jiftách jednal. Předpokládal snad, že ho přijde uvítat tele, beránek, nebo holoubě? A jaký měl jeho slib vůbec smysl? Bylo snad zapotřebí k zajištění vítězství něco víc než to, že na něm spočinul Hospodinův duch?

Jiftách si svým slibem chtěl od Boha „koupit“ vítězství za oběť. „Obchodování“ s Bohem a ziskuchtivé chápání oběti je však s podstatou zápalné oběti neslučitelné; to je

postoj, od kterého se Hospodin distancuje (což dokazuje také fakt, že až do konce Jiftáchova příběhu nejedná ani nemluví).

3.1.3 Syn moábského krále 2Kr 3,27

Třetí kapitola Druhé knihy královské pojednává o válce Izraele proti Moábcům. V tomto boji získá Izrael převahu a k vítězství zbývalo už jen dobýt opevnění, za kterým se skrýval moábský král Měša. Závěr bitvy je v textu popsán velice stručně: *Když moábský král viděl, že boj je nad jeho síly, vzal s sebou sedm set mužů s tasenými meči, aby se probil ke králi edómskému, ale nedokázali to. Jal však jeho prvorozeného syna, který měl kralovat po něm, a obětoval ho v zápalnou oběť na městských hradbách. I postihlo Izraele veliké rozlíčení, takže od něho odtáhli a vrátili se do své země* (2Kr 3,26-27).

Králova oběť i stručné zakončení příběhu vyvolávají mnoho otázek.⁵⁰ Obětoval Měša syna svého, nebo syna edómského krále?⁵¹ Komu vlastně Měša obětoval? Hospodinu, nebo moábské modle? „Je to opravdu jen oběť pohanská, svévolná, která chce kupčit s Bohem a koupit vítězství za lidskou krev?“⁵² Nebo se Měša, o kterém je ještě o několik veršů před tím řečeno, že byl drobopravcem⁵³, v poslední chvíli obrátil na víru v Hospodina a „zříká se v obětovaném synu své vlastní budoucnosti, své naděje, svého života, a klade to vše do Božských rukou jako zvláštní, bytostnou, ba nejzazší prosbu o zachování života svého lidu?“⁵⁴

Zdali moábský král obětoval modlám nebo Hospodinu, ze ziskuchtivých pohnutek, nebo chtěl svěřit svůj osud opravdu do rukou Božích, nevíme. Text je příliš stručný. Zdá se, že jediné, co lze konstatovat, je odlišnost královy motivace k oběti. Abrahama váže Hospodinův příkaz, Jiftácha jeho slib, kdežto Měšova oběť je svévolná.

⁵⁰ Jedním z důvodů může být, že se text nedochoval celý, jak naznačuje profesor Heller v kázání Oběť prvorozeného (Heller J., Stezka ve skalách, str. 113 – 117)

⁵¹ *Jeho syna a svého syna* se hebrejsky píše stejně.

⁵² Heller J., kázání Oběť prvorozeného, Stezka ve skalách, str. 113 – 117

⁵³ věští z vnitřností (obětovaných) zvířat (hlavně z jater)

⁵⁴ Heller J., kázání Oběť prvorozeného, Stezka ve skalách, str. 113 – 117

4. ADRESÁT INSTRUKCÍ O OBĚTI ZÁPALNÉ, ADAM A KNĚŽÍ

4.1 Adresát instrukcí o oběti zápalné, aneb komu jsou určeny

Instrukce k zápalné oběti v první kapitole Třetí knihy Mojžíšovy jsou podle Hospodinových slov určeny *synům Izraele* (Lv 1,2), tedy potomkům patriarchy Jákoba – Izraele⁵⁵ a jeho dvanácti synů, neboli nové generaci, lidu budoucnosti. Obecně řečeno, Bůh adresuje svá ustanovení komunitě, která má společné předky a sdílí společnou tradici těchto předků. Ten, kdo se cítí být součástí této tradice, je zde osloven. Celé ustanovení o oběti zápalné pak není formulováno jako přikázání či nařízení, nýbrž pouze konstatuje, že Hospodinův vyznavač přináší zápalnou oběť a jak, neboť jednotlivé úkony jsou formulovány v indikativu, ve třetí osobě jednotného čísla. (Jednání vyznavačovo je pouze konstatováno, nikoliv nárokováno.) Takové jednání předpokládá určitou duchovní vyspělost, což naznačuje kontext, ve kterém se ustanovení o oběti zápalné nachází. Celá Třetí kniha Mojžíšova je vložena mezi Druhou a Čtvrtou knihu Mojžíšovu, a tak přerušuje vyprávění o vyvedení z Egypta a uzavření smlouvy na Sínaji ve Druhé knize Mojžíšově a putování pouští ve Čtvrté knize Mojžíšově. Z kontextu, v němž se tato kniha nachází, tedy vyplývá, že adresátem instrukcí k zápalné oběti jsou ti, které Bůh vyvedl z Egypta a s nimiž uzavřel smlouvu. „Obě Hospodinovy činnosti jsou vyjádřením Hospodinova zásahu do života člověka: změny vnějších okolností (vyvedení z Egypta) i vnitřního stavu (uzavření smlouvy). Vzhledem ke slovesu „řezat“ (*k-r-t*), jímž je uzavření smlouvy popisováno, můžeme mluvit přímo o poznamenání smlouvou či Božím doteku a následné proměně Hospodinem osloveného člověka.“⁵⁶ Jinými slovy, vycházejí ze zmíněného kontextu, je adresátem instrukcí o oběti zápalné duchovně vyspělý a Hospodinem proměněný člověk.

4.2 Adam – člověk, který přináší zápalnou oběť

Pro toho, kdo přináší oběť je v ustanovení o oběti zápalné použit výraz *adam* (Lv 1,2), který znamená v biblické hebrejštině buď podstatné jméno *člověk*, nebo neurčité zájmeno

⁵⁵ Izrael jsou podle Gn 32 ti, kdo jsou Bohem dotčeni, jímž je změněna identita.

⁵⁶ Beneš J., Desítka, str. 12

někdo. Jako neurčité zájmeno jej překládá ČEP: *Když někdo z vás přinese dar Hospodinu, přinesete svůj dar z dobytka, ze skotu nebo z bravu*. V doslovném překladu z hebrejštiny by pak tento verš mohl znít také: **Člověk**, *ten z vás (od vás), který přináší dar Hospodinu, z dobytka, ze skotu a z bravu přinášíte váš dar*. Pro vyjádření neurčitého zájmena *někdo* lze v hebrejštině použít též podstatného jména *iš* (muž) nebo *nefeš* (duše), jenž je užito např. hned v následující kapitole pojednávající o oběti přídavné nebo v kapitole čtvrté o oběti za hřích. Proč také zde není užito neutrálnějšího výrazu *nefeš*? Ačkoli se slovo *adam* v hebrejštině užívá také jako neurčité zájmeno, evokuje především první příběhy Tóry o vzniku člověka, o jeho úkolu a jeho selhání.⁵⁷ Není pak náhodou, že se právě v příbězích předvěku nachází konkrétně tři místa, kde je užito slova *adam*, a která zároveň odkazují k rituálu zápalné oběti.

Jedno z nich, takřka nepřehlédnutelné, je v osmé kapitole, kde se dočteme o konci potopy a o Hospodinově pokynu, aby Noe opustil archu spolu se všemi tvory (Gn 8,15-17). Poté, co tak učiní, vybuduje Noe Hospodinu oltář a obětuje oběti zápalné.⁵⁸ Bůh cítí libou vůni oběti a rozhodne se: přestože člověk zůstal zlý, nic živého už nezahubí.⁵⁹ Následují informace o tom, jak má člověk v nové situaci žít; zatímco před potopou byla potrava pro člověka pouze rostlinná, po potopě může jíst i zvířata (9,3). Poprvé v Tanachu se tu objevuje instrukce, že člověk nesmí jíst krev (9,4), neboť krev oživuje zvíře i člověka a právě tuto oživující krev Bůh vyhledává a volá za ni k odpovědnosti (9,5). Ačkoliv je dovoleno jíst maso (tudíž zabít zvíře), instrukce o krvi zároveň chrání před vybíjením zvířat kvůli potravě (a kvůli obětování). Regulérní zabití je jen takové, které je obětí Hospodinu. Ze zápalné oběti se nic nejedlo, vše bylo spáleno kromě kůže a krve, ale i při tomto rituálu si měl obětník uvědomovat, že život zvířete je Boží dar a jeho prolitou krev Bůh vyhledává. Člověk smí jíst maso zvířete (nebo jej „použít“ k oběti) jen tehdy, když vylitím krve vyznává Bohu i sobě, že manipuluje se životem, který nevytvořil, který zvířeti nedal⁶⁰ (viz kap. 5.4).

Další, spíše nepřímý, odkaz k izraelskému kultu se nachází ve druhé kapitole. Po popisu zahrady v Edenu, následuje informace o tom, jakým úkolem Bůh člověka pověřil: *I bere Hospodin Bůh člověka a staví jej do zahrady Eden, aby jí sloužil a aby jí střežil*.⁶¹ „Slovesa sloužit a střežit mají obě kultický význam. Sloveso sloužit (*a-v-d*) v pěti knihách Mojžíšových neoznačuje pouze zemědělskou práci (ve významu otročit), nýbrž odkazuje spíš

⁵⁷ srov. Word Biblical Commentary, str. 9

⁵⁸ Gn 8,20 – první místo v Tanachu, kde se mluví o oběti zápalné

⁵⁹ Gn 8,21: *A cítí Hospodin vůni utišující a říká Hospodin k srdci svému: už nikdy nebudu zlořečit půdě (adama), kvůli člověku (adam), že výtvar srdce člověka zlý od mládí jeho, a už nikdy neudeřím na všechno živé, jako jsem učinil.* (překlad z hebrejštiny je z knihy Pradějiny str. 211)

⁶⁰ srov. Heller J., Hlubinné vrty str. 277-278

⁶¹ Gn 2,15 překlad z hebrejštiny je z knihy Pradějiny, str. 69

k bohoslužbě a k tomu, jak se při ní má Izrael chovat.⁶² Druhé sloveso, střežit (*š-m-r*), znamená soustředit se na něco, být k něčemu upnutý, orientovat se někam. I tento termín má bohoslužebný kontext: používá se většinou pro popis vztahu Izraele k Hospodinovým příkázáním, jež je třeba střežit.“⁶³ Protože bude člověk ze zahrady vyhnán, stane se místem, kde bude moci sloužit Bohu a střežit jeho příkázání, právě liturgie a kult. Možná právě proto se o *adamovi* mluví hned v úvodu velkého souboru kultických ustanovení (v úvodu Třetí knihy Mojžíšovy), jenž začíná ustanovením o oběti zápalné.

Výraz *adam* v instrukcích k oběti zápalné také může souviset se stvořením člověka a jeho oživením, jak je popsáno v Gn 2,7: *Hospodin Bůh formuje člověka, prach ze země, a vdechuje do jeho chřípí dchnutí života. A je člověk k duši živé. Život je podmíněn dýcháním. Bohem vdechnuté dchnutí života (nišmat chajim) nás jakoby rozdýchalo, oživilo, od této chvíle člověk nadechuje a vydechuje – přijímá a dává. Adam, tj. člověk, který obětuje, je potom ten, co dýchá, co se nadechuje a vydechuje, co přijímá a odevzdává, který žije v rytmu stvoření, v souladu s Bohem. Život, ať už fyzický nebo duchovní, je na principu dýchání, nebo-li přijímání a odevzdávání založen, protože kdyby člověk neodevzdával, zemře, stejně jako zemře tehdy, když nebude přijímat.⁶⁴ Tento (životodárný) princip, dle mého názoru, svým způsobem zobrazuje (symbolizuje) i rituál zápalné oběti, který nás učí odevzdávat to, co jsme přijali (nelpět na majetku, ale ani na „duchovním dědictví“ viz obětování Izáka). Člověk přinášející Bohu zápalnou oběť nemá nic, co by Bohu daroval. Dávat začal Bůh už při stvoření, takže člověk nedává Bohu nic ze svého, nýbrž vrací Bohu jen to, co od něho přijal.*

4.3 Kněží

Důležitou postavou v rituálu zápalné oběti je kněz, hebrejsky *kohen*. Slovo *kohen* se v ustanovení o oběti zápalné objevuje celkem devětkrát; pětkrát samostatně a čtyřikrát ve spojení *bnej aharon hakohanim*, nebo-li *kněží, synové Árona*. Z textu tedy vyplývá, že kněží hrají v obřadu zápalné oběti velmi zásadní roli.

V nejstarších dobách, kdy ještě nebyly stálé svatyně, vykonával funkci kněze, a tedy i obětníka, otec rodiny a jeho zástupcem byl prvorozený syn. Do doby, než byl postaven chrám, přináší zápalnou oběť v podstatě kdokoli, soudce⁶⁵, prorok⁶⁶ nebo král.⁶⁷ Když byla zřízena stálá svatyně, nastala nutnost pověřit určité osoby službou při oltáři. Aby byla zaručena

⁶² Podobně jako latinské *colo*, z něhož je odvozen jak výraz kultura, agrikultura, tak i kult. (Heller J., Hlubinné vrty, stať Zahrada, prostor ráje, str. 13)

⁶³ Beneš J., Vaňura P., Pradějiny, str. 69-70

⁶⁴ srov. Beneš J.: Pradějiny, str. 62

⁶⁵ např. soudce Gedeón (Sd 6,26), Manóach (Sd 13,16), Job (1,5; 42,8)

⁶⁶ např. prorok Eliáš (1Kr 18,30.38)

⁶⁷ Saul (1S 13,9), David (2S 24,25), Šalamoun (1Kr 3,4.15; 8,5; 9,25; 2Pa 8,12)

kontinuita kněžského provozu, je ustanoven samostatný kmen Lévi (vzešlý z potomků patriarchy Jákoba), z kterého budou kněží pocházet. Knězem se pak tedy mohl stát jen potomek kněze, čímž mělo být (mimo jiné) zajištěno, že do bohoslužby nebudou vnášeny cizorodé prvky. Kmen Lévi nedědil území jako ostatní kmeny, ale měl svá lévijská města (Joz 21), kde žili kněží na úkor ostatních kmenů. Byli rozděleni na dvanáct skupin a každý měsíc se jedna skupina starala o chrám. Za to, že nedělili žádnou půdu, měli kněží zvláštní výsady, mezi něž patřily např. oběť pozdvihování (Nu 18,8; Lv 10,14), prvotiny (Nu 18,12-13), oběť podáváníí Ex (29,26; Lv 10,14) nebo desátky (Nu 18,21). Části z těchto obětí, přinášných Izraelci do svatyně, pak byly prakticky jediným pramenem obživy kněží. Ze zápalné oběti náležela kněžím pouze kůže (Lv 7,8). Tímto způsobem komunita kněze podporovala, neboť kněz ručil za kvalitu života celé komunity a nesl na sobě její viny až do Dne smíření.

V době, kdy už stojí Šalamounův chrám, sílí snaha centralizovat kult na jedno místo a rozhodující vliv a pozici získávají kněží v Jeruzalémě. S postupným rozdělením a ustálením úkonů souvisí vytvoření tří kněžských tříd: lévijci, kněží a velekněz (*kohen gadol*). Lévijci přisluhují a vypomáhají, kněží obětují a žehnají a pouze veleknězi bylo dovoleno vejít za závěs do *kodeš hakodašim* o Dni smíření (Jom kipur) a vykonávat oběť smíření.⁶⁸ Knihy Paralipomenon datují vytvoření těchto tříd do doby vzniku Šalamounova chrámu (2Pa 8,14 – 15), jejich vznik je však spolehlivě doložen až v poexilní době, stejně jako privilegium Áronovců, jejichž rodu se dostává výhradního práva.⁶⁹

„Izraelští kněží jsou prostředníky mezi Bohem a lidem v tom smyslu, že v nich, v jejich činnosti, přichází ke slovu buď Bůh sám, oslovující svůj lid, anebo zase lid sám obračející se na Boha.“⁷⁰ V prvním případě je jejich činností sdělování Boží vůle a vyučování tóry (Lv 10,11; Dt 33,10), neboť původní náplň výrazu Tóra je konkrétní, jednotlivý kněžský pokyn, kněžská směrnice.⁷¹ V druhém případě je hlavním úkolem kněží obstarávání provozu svatyně, jenž spočívá v manipulaci s posvátnými předměty, opatrování oltářního ohně, obětování předepsaných obětí a pečování o svěcení svátků. Co se týče rituálu oběti, kněz musí znát jeho pravidla a je za důsledné dodržování těchto pravidel zodpovědný. Prohřeší-li se pomazaný kněz, uvalí tím vinu i na lid (Lv 4,3). Aby mohli kněží vykonávat konkrétní nařízení a bdít nad posvátností komunity, svatyně a jejího okolí, byli podrobeni přísným zákonům rituální čistoty (*tohora*). Když např. kněží přistupovali ke stanu setkávání nebo se

⁶⁸ Ve třetím a pak ve druhém století má velekněz stále významnější úlohu, až se konečně po zdařilém povstání Makabejských spojuje velekněžská funkce s vladařskou. (Heller J., Hlubinné vrty str. 67)

⁶⁹ (Nu 3, 1Pa 5,27, Nu 16,17); srov. Heller J., Hlubinné vrty str. 66-67

⁷⁰ Heller J., Hlubinné vrty, str. 68

⁷¹ Slovo tóra je zpodstatnělý tvar imperfekta hiřil slovesa *j-r-h*, jenž znamená *střílet, zaměřovat, mířit, ukazovat*. Výraz tóra lze tedy přeložit jako *směrovka, ukazatel*, neboli výrok, který má člověka někam nasměrovat.

přibližovali k oltáři, museli se omýt, k čemuž sloužila nádrž s vodou umístěná mezi stanem setkávání a oltářem (Ex 40,30-32).

Zápalná oběť je také součástí obřadu, při kterém Mojžíš uvádí kněží v úřad (Ex 29). Předvede Árona a jeho syny ke vchodu do stanu setkávání, omyje je vodou, oblékne do kněžského roucha a pomaže kněze vylitím oleje na jeho hlavu. Následně Mojžíš obětuje za Árona a jeho syny všechny druhy obětí, včetně oběti zápalné, přičemž text popisující Mojžíšovu zápalnou oběť za kněze (Ex 29,15-18), je kromě řádu oběti zápalné z Třetí knihy Mojžíšovy, jediný podrobnější popis tohoto rituálu v celém Tanachu. Vykonáním všech druhů obětí má patrně Mojžíš kněze zasvětit do obětní praxe. Zatímco v Druhé knize Mojžíšově se jedná o Hospodinovu instrukci, ve Třetí knize Mojžíšově je vysvěcení Árona a jeho synů, neboli *oddělení* kněží ke službě, uskutečněno (Lv 8,18-21). Jedná se téměř o doslovné opakování Ex 29,15-18.

Konkrétně při zápalné oběti vykonává kněz následující úkony. Ten, kdo přináší Bohu zápalnou oběť, poráží zvíře sám, ale při veřejných slavnostech, kdy kněží přinášeli zápalné oběti zástupně za lid, poráželi zvířata jejich pomocníci levité. Kněží jsou také zodpovědní za to, aby bylo obětováno správné zvíře splňující podmínku *tamim*. Krev poraženého zvířete pak sám kněz přináší k oltáři a kropí ji na oltář a kolem dokola (Lv 1,5.11.15), dává také na oltář oheň a narovnává na něj dříví a díly oběti (Lv 1,7.8.12.15). Vnitřnosti a hnáty oběti pravděpodobně omyje ve vodě také kněz (Lv 1,9.13). A nakonec spálení oběti na oltáři, neboli obrácení v dým, je úkon, který může provést pouze kněz (Lv 1,9.13.15.17). Kněz také při oběti pronášel pravděpodobně i nějaké požehnání, ale to s určitostí nevíme.

Člověk přináší Bohu dar, ale ve skutečnosti je tento dar jakoby „převzat“ z rukou kněží. Kněz se pohybuje v Boží blízkosti a jeho život je při oběti velmi ohrožen. Jakékoliv nedůsledné nebo neopatrné zacházení s kultickými předměty může mít tragické následky, jak popisuje příběh Áronových synů⁷², který má výstražný záměr a varuje před jakýmkoli svévolným činem při bohoslužbě. Kněz musí postupovat přesně podle Hospodinových instrukcí, jeho činnost a jeho postoje určuje Hospodin a tento fakt izraelského kněze zásadně odlišuje od kněžích jiných národů starověkého Orientu, neboť „vztah k božské, nadpřirozené sféře záleží u nich především v tom, že kněz je **manipulátor** božských sil, režisér kontaktu s bohy, který jednak umožňuje lidem styk s božskou sférou, jednak bohům styk s lidskou sférou. Kněz je tu prostředníkem, který sám prostředkuje, který je subjektem této činnosti,

⁷² *Áronovi synové Nádab a Abihů vzali každý svou kadidelnici, dali do ní oheň a na něj položili kadidlo. Přinesli před Hospodina cizí oheň, jaký jim nepřikázal. I vyšlehl oheň od Hospodina a pozřel je, takže zemřeli před Hospodinem (Lv 10,1-2).*

nebo snad lépe poslední základ jeho činnosti je **magie**, lidské úsilí o ovládnutí božských sil.“⁷³ Posvátnost izraelských kněží je naopak vázána na živou Boží poslušnost a tím jsou stále znovu likvidovány všechny magizující tendence izraelského kněžství. Kněží tedy nejsou manipulátory božských sil ve vlastní režii, nýbrž jsou prostředníky mezi Bohem a lidem a tak je v popředí jejich konání **zástupnost** jako nejvlastnější těžiště jejich funkce.⁷⁴ Odlišné postavení kněží v Izraeli se pak odráží i na rituálu oběti zápalné.

⁷³ Heller J., Hlubinné vrty, str.66

⁷⁴ srov. Heller J., Hlubinné vrty, str.68

5. RITUÁL ZÁPALNÉ OBĚTI

Rituál zápalné oběti tvoří několik úkonů. Následující text popisuje a vysvětluje jednotlivé úkony tak, jak jdou v rituálu za sebou a jak jsou popsány v první kapitole Třetí knihy Mojžíšovy. Název každé podkapitoly pak tvoří jeden nebo i více veršů této kapitoly. Toho, kdo přináší oběť nazývám obětníkem, přestože oběť ve skutečnosti vykonává kněz.

5.1 Zvíře určené k zápalné oběti přivádí obětník ke vchodu do stanu setkávání

Toto ustanovení platí pro oběť ze skotu, z bravu i z ptactva (Lv 1,3.10.14). Pro přivedení nebo přinesení zvířete je vždy užito slovesa *q-r-b* v *hifilu* a oběť je při tomto úkonu vždy nazvána *qorban*, obětní dar. Slovesný kořen *q-r-b* znamená *přiblížit* a z něho odvozené slovo *qorban* by se tedy dalo přeložit jako „přiblížení / přibližovadlo“⁷⁵. Kořen *q-r-b* se v celém ustanovení o oběti zápalné nachází celkem patnáctkrát, což není málo. Zvíře je *přiblíženo* ke svatyni, kněz se *přibližuje* k oltáři (Ex 40,32), kněží *přibližují* krev obětního zvířete k oltáři (Lv 1,5), kněží *přibližují* vnitřnosti a hnáty oběti na oltář (Lv 1,13). Jako by celý rituál zápalné oběti byl vlastně přibližováním; k svatyni, k oltáři, k Bohu. Hospodinův vyznavač nemůže sám projít oltářním ohněm a přiblížit se k Bohu, proto ho zastupuje oběť, od které očekává, že díky ní dojde k nějaké formě přiblížení, dotyku mezi ním a Hospodinem.

Význam přivedení obětního zvířete ke vchodu do stanu setkávání byl už blíže vysvětlen také ve druhé kapitole. Stan setkávání je místem symbolizujícím Boží přítomnost, proto rituál zápalné oběti začíná právě zde. Přivedení zvířete ke vchodu do stanu setkávání mělo odvést pozornost Izraele od náboženských představ okolních národů a soustředit kult na jedno místo, pod dohled kněží, neboť pokud někdo porazil zvíře někde mimo tábor, hrozilo nebezpečí, že oběť nebude probíhat podle řádu.

5.2 Obětník položí ruku na hlavu zápalné oběti

⁷⁵ jako „přiblížení“ (*die Nahung*) překládají slovo *qorban* také M. Buber a F. Rosenzweig ve svém díle *Die Fünf Bücher der Weisung*.

Tento úkon je v celé kapitole zmíněn pouze jednou u oběti ze skotu (Lv 1,4), ale pravděpodobně byl prováděn i u oběti z bravu.

Pokládání ruky na hlavu obětního zvířete známe především u oběti za hřích.⁷⁶ Položení ruky na hlavu této oběti bylo zřejmě provázeno vyznáním hříchu, přičemž byla obětníkova vina přenesena na obětní zvíře. Vyznavačův hřích na sebe přejímá také kněz, který za obětníka vykoná smírčí obřady, neboli jeho hřích doslova „přikryje“ (*k-p-r*). Toto „přikrývání hříchů“ vrcholí jednou za rok o Dni smíření, kdy jsou všechny hříchy Izraele „přikryty“ Hospodinem a vloženy na kozla, který je vyhnán do pouště k Azazelovi (Lv 16,21).

Funkcí zápalné oběti však není smíření, přikrytí hříchů. Položení ruky na hlavu obětního zvířete je při oběti zápalné zřejmě spíše potvrzením, že oběť je darem toho, kdo na ni vkládá ruce a kdo ji nabízí Bohu. Obětník tak dává najevo, že právě toto zvíře představuje jeho dar pro Hospodina, zastupuje to nejcennější co má, nebo jeho samého a on se tak odevzdává Bohu. Položení ruky na hlavu oběti před tím než je zabita, může mít také funkci jakéhosi zklidnění, pozastavení dění, aby si obětník uvědomil, proč to dělá, pro koho, za jakým účelem a že ono zvíře je také Boží dar.

Celý verš, který tento úkon popisuje, je obtížně přeložitelný. ČEP jej překládá: *Vloží ruku na hlavu zápalné oběti; ta mu získá zalíbení a zproští ho viny*. Spojení *lchaper alav* tedy překládá *zproští ho viny*. Avšak německý překlad Pěti knih Mojžíšových M. Bubera a F. Rosenzweiga se drží původního významu kořene *k-p-r*, přikrýt (později smířit, ČEP – zprostit viny), a dává tak úkonu položení ruky na hlavu zvířete jiný význam: *Vloží svoji ruku na hlavu oběti, a ta jej, jím **pokryta** (přikryta), za milosti hodna považovati bude*.⁷⁷ Neboli obětní zvíře, na jehož hlavě je položena ruka obětníka, uznává, že obětník je hoden milosti, jako kdyby mu odpouštělo, co bude následovat, protože chápe, že pokládá život pro Hospodina. Tento překlad sice vyznívá poněkud mysticky, ale autoři tuto roli obětovanému zvířeti pravděpodobně přisuzují.

Další problematický výraz v tomto verši je sloveso *venirca lo* od kořene *r-c-h*, jenž ČEP překládá *získá mu zalíbení*. Sloveso *r-c-h* v nifalu má však dva významy. Kromě *zalíbit se*, jak jej překládá ČEP také *být uznán*. Navíc tvar *venirca lo* lze též přeložit jako participium nifalu, singuláru feminina. Verš by pak mohl znít: *Vloží svoji ruku na hlavu oběti a ta, jím **pokryta**, mu bude uznána*. Tato varianta by pak naznačovala, že smyslem úkonu položení ruky na hlavu obětního zvířete, je potvrzení, že toto zvíře je darem toho, kdo na ni pokládá ruku.

⁷⁶ Lv 4,4.15.24.29.33

⁷⁷ *Er stemme seine Hand auf den Kopf der Darhöhung, die wird ihm zugnadet geschätzt, über ihm zu bedecken.* (Buber M., Rosenzweig F., Die Fünf Bücher der Weisung, str. 275)

5.3 Obětník poráží zvíře před Hospodinem

Podle Řádu oběti zápalné poráží obětované dobytče ze skotu nebo z bravu obětník sám (Lv 1,5.11). Oběť hrdličky nebo holouběte zabíjí kněz tím, že mu (nehtem) natrhne (*m-l-q*) hlavu (Lv 1,15). Při veřejných slavnostech zabíjeli zvířata kněží a v pozdějších dobách jejich pomocníci, levité (Ez 44,10-11), přičemž kus skotu nebo bravu nesměl být poražen v týž den s jeho mládětem (Lv 22,27-28).

Porážka probíhala zřejmě na pro tento úkon vyhrazeném místě na nádvoří s oltářem: *Na místě, na kterém se poráží dobytče pro zápalnou oběť, bude se porážet před Hospodinem i pro oběť za hřích i pro oběť za vinu* (Lv 6,18; 7,2).

Pro porážku zvířete je užito slovesa *š-ch-t*, které je též základem slova *schita*, neboli rituální porážka. Slovo *schita* je dodnes v judaismu užíváno pro předepsaný způsob porážky zvířat a ptáků, které židé smějí jíst. Při tomto způsobu porážky musí být ze zvířete odstraněna všechna krev, kterou člověk nesmí pozřít. Zvířeti jsou přetnuty životně důležité tepny, žíly a průdušnice. To má za následek vykrvácení, bezvědomí a smrt za několik vteřin. Jelikož byla krev určena ke kropení oltáře, musela být patrně zachycena do nějaké nádoby.⁷⁸ U oběti ptáků se krev nechala pouze vykat na stěnu oltáře (Lv 1,15). Jakmile je porážka vykonána, musí se mrtvé zvíře prohlédnout, zda není poskvřeno nebo nejeví známky choroby, neboť pak by bylo nevhodné jak ke konzumaci, tak k oběti. Řád oběti zápalné přesně neříká, jak bylo zvíře určené k oběti zabito, ale lze se domnívat, že porážka probíhala podle později zaznamenaných předpisů *schity*.⁷⁹

5.4 Kněží přinesou krev a kropí krev na oltář a okolo

Tento úkon se provádí u oběti ze skotu a z bravu (Lv 1,5.11), u oběti ptáka nechá kněz jeho krev pouze vykat (*m-c-h*) na stěnu oltáře (Lv 1,15).

Pro vysvětlení tohoto úkonu je nutné si připomenout, jakou roli má ve Starém zákoně krev. Krev je ve starozákonním pojetí především sídlem a nositelkou života. „Známé pravidlo, že v krvi je život, běžné v celém Orientu, vyrostlo ze zkušenosti, že vyteče-li krev, mizí i život. Proto není divu, že se u sousedů Izraele mnozí pokoušeli – v mýtu i v ritu – získat, obnovit či rozhojnit život požíváním krve nebo koupelí v krvi.“⁸⁰ Také na mnoha místech v

⁷⁸ srov. Word Biblical Commentary, str. 21

⁷⁹ srov. The JPS Torah Commentary – Leviticus, str. 7 a Word Biblical Commentary, str. 21

⁸⁰ Heller J., Hlubinné vrty, str. 69

Tóře⁸¹ je přímo rovnítko mezi krví a životem, avšak takové zacházení s krví, jaké bývalo běžné u sousedů Izraele, Tóra samozřejmě odmítá. S významem krve jako nositelky života úzce souvisí výslovný a několikrát řečený zákaz jíst krev.⁸² Pokud se tedy zabilo nějaké zvíře, jeho krev se musela nechat úplně vytéci. Jak s ní ale naložit dál? Nebylo možné tuto vzácnou, životodárnou tekutinu jen tak někam vylít. Možností bylo právě vylítí krve na oltář. Tím se naznačilo, že jde o oběť Hospodinu.⁸³ Obětník takto vyjádřil, že si uvědomuje, že život je vzácný Boží dar a vylitím krve na oltář tento dar vrací Hospodinu, tvůrci všeho živého. My nedáváme život, ale život zde na zemi můžeme pouze opatrovat a rozhojňovat. Takový přístup k oběti vystihuje král David ve své modlitbě: *Vždyť co jsem já a co je můj lid, že máme možnost takto přinášet dobrovolné dary? Od tebe pochází všechno. Dáváme ti, co jsme přijali z tvých rukou* (1Pa 29,14). „Obraz krve vylévané na oltář je výrazem toho, že člověk Bohu za život děkuje a že mu podstatu života, na níž sám není posledním pánem, s krví vrací. Oběti vracíme Bohu, co je jeho a co nám bylo svěřeno.“⁸⁴

Kropení oltáře krví může člověku přinášejícímu Bohu obětní dar připomínat také uzavření smlouvy na Sínaji, neboť zápalné oběti byly jeho součástí: *Mojžíš postavil pod horou oltář a dvanáct posvátných sloupů podle dvanácti izraelských kmenů. Pak pověřil izraelské mládence, aby přinesli oběti zápalné a obětovali Hospodinu býčky k hodům oběti pokojné. Mojžíš vzal polovinu krve a vlil ji do mís a druhou polovinou pokropil oltář. Potom vzal Knihu smlouvy a předčítal lidu. Prohlásili: „Poslušně budeme dělat všechno, o čem Hospodin mluvil.“ Mojžíš vzal krev, pokropil lid a řekl: „Hle, krev smlouvy, kterou s vámi uzavírá Hospodin na základě všech těchto slov.“* (Ex 24,4-8)

Mojžíš kropí krví obětovaných zvířat oltář a pak lid. Pokropením částí krve obětovaných zvířat se posluchači Hospodinových slov stali účastníky smlouvy. Viděli, že krev obětovaných zvířat byla vylita na oltář a tím byly jejich životy jakoby vráceny Bohu a druhá polovina jejich krve je nyní na nich, nesou ji na sobě, což znamená, že i oni jsou součástí oběti Hospodinu, tedy že jejich životy patří Hospodinu, protože krev vždy patří Hospodinu.⁸⁵

Uzavřít smlouvu se v hebrejštině řekne doslova *řezat smlouvu* a při uzavírání – řezání smlouvy teče krev. Krev na lidech je tedy znamením řezání smlouvy, poznamenání Bohem. Přestože jde o krev zvířat, účastníci smlouvy ji podle Mojžíšova vysvětlení měli považovat za krev vlastní. Starý život je jakoby „zaříznut“ a končí (stejně jako je život obětovaných zvířat

⁸¹ Lv 17,11.13.14; Dt 12,23

⁸² Gn 9,4; Lv 17,12; Dt 12,23

⁸³ srov. Word Biblical Commentary, str. 21

⁸⁴ Heller J., Hlubinné vrty str. 69

⁸⁵ srov. Beneš J., Desítka, str. 30

„vrácen“ Hospodinu) a začíná život nový – v nové smlouvě.⁸⁶ „Lid se také pomocí tohoto obřadu učí, že je Bohu odpověden svou krví za to, že od smlouvy neodstoupí. To jej zavazuje k věrnosti.“⁸⁷ Krev obětního zvířete, kterou kněz kropí oltář při oběti zápalné, může člověku přinášejícímu oběť asociovat krev jako znamení uzavření smlouvy, a tak vlastně každá zápalná oběť může být připomínkou darování Tóry na Sínaji a uzavření smlouvy s Hospodinem. Zápalná oběť jakoby znovu předznamenává nový život v nové smlouvě.

5.5 Stáhne kůži oběti zápalné a rozseká ji na díly

Obětní zvíře zabíjí sám obětující a pravděpodobně jej také sám stahuje z kůže a rozsekává na díly, ale z textu to není úplně zřejmé. Jak již bylo řečeno, při veřejných slavnostech zvířata poráželi, stahovali z kůže a porcovali pomocníci kněží, levité. Kůži, kterou obětující ze zvířete stáhne, patří knězi, který provádí oběť, je to jeho podíl: *Knězi, který přináší něčí zápalnou oběť, patří kůže z oběti, kterou přináší; je jeho* (Lv 7,8). U jiných obětí případly kněžím třeba i části masa⁸⁸, ale u oběti zápalné se o něčem takovém nikde nemluví. Ze zápalné oběti patřila kněžím nejspíše opravdu jen kůže a zbytek, kromě krve, se spálil. Nic ze zápalné oběti se nejedlo a už vůbec ne krev a tuk. Ve zvláštních případech je obětní zvíře spáleno celé a tato forma oběti se nazývá *kalil* – celopal.⁸⁹

U oběti ptáka, nejspíše sám kněz, odstraní (*s-v-r*) vole s vývržkem a vyvrhne (*š-l-ch*) je vedle oltáře (Lv 1,16). *Noca* – vývržek byl pro obětování zřejmě nečistý.⁹⁰ Natrhne (*š-s-a*) ho v křídlech, ale neoddělí (*b-d-l*; Lv 1,17).

5.6 Dají synové Árona, kněze, oheň na oltář a narovnají dříví na oheň. Narovnají synové Árona, kněží, díly, hlavu a tuk na dříví, které je na ohni, který je na oltáři.

Manipulace s oltářním ohněm a vším, co je na oltáři, je vyhrazena pouze kněžím, což je v textu jasně zdůrazněno (Lv 1,7.8.12.15). Oheň na oltáři má být stále udržován a nesmí vyhasnout (na to je položen velký důraz), kněz tímto udržovaným ohněm každé ráno zapaluje dříví ke každodenní oběti zápalné (Lv 6,5).

⁸⁶ srov. Beneš J., Desítka, str. 30

⁸⁷ Beneš J., Vaďura P., Pradějiny, str.227

⁸⁸ např. Lv 7,34 – 35: *hrudí a pravá kýta z oběti pokojné případně kněžím jako podíl, to je přiděl Áronův i jeho synů z ohnivých obětí Hospodinových.*

⁸⁹ Pouze šestkrát v celém Tanachu: Lv 6,15-16; Dt 13,17; 33,10; 1S 7,9; Ž 51,21

⁹⁰ The JPS Torah Commentary, Leviticus, str. 8

5.7 Jeho vnitřnosti a jeho hnáty omyje ve vodě

Tento úkon je zmíněn pouze u oběti ze skotu a z bravu (Lv 1,9.13) a není úplně zřejmé, zda jej provádí obětník nebo kněz. V popisu chrámu v knihách Královských a Paralipomenon je uvedeno, že po každé straně nádvoří bylo pět nádrží, v nichž bylo *oplachováno to, co patřilo k zápalným obětem* (1Kr 7,38-39; 2Pa 4,6). Vnitřnosti a hnáty byly omyty patrně proto, aby se z nich odstranila veškerá nečistota, která nesměla přijít na oltář.⁹¹

5.8 Kněz obrátí v dým vše na oltáři

Tento úkon náležel výhradně kněžím, což je v textu jasně vyjádřeno (Lv 1,9.13.15.17). Spalování, *obrácení v dým* (ČEP), je popsáno hebrejským slovesem *q-t-r* v *hifilu*, kterého se užívá též ve významu pálení kadidla, vykuřování. Oběť je tedy na oltáři spálena a přeměněna v dým. Představa, že je oběť k Bohu „dopravena“ jako dým **stoupající** k nebesům, zřejmě hrála roli v pojmenování celého rituálu, neboť hebrejský výraz *ola*, je odvozen od slovesného kořene *a-l-h*, který vyjadřuje směřování vzhůru⁹². Výraz *zápalná oběť* tedy není doslovným překladem hebrejského *ola*, ale spíše vyjádřením, které popisuje pouze závěrečný akt tohoto rituálu, ale naprosto pomíjí význam směřování vzhůru.⁹³ Představa, že Hospodin přebývá nahoře, v nebesích, není ve Starém zákoně nikterak neobvyklá (Ž 11,4; 14,2; 115,3), ale Hospodinovu přítomnost symbolizovala také svatyně s archou úmluvy, která byla vzhledem k oltáři v horizontální poloze. Jak konkrétně je tedy zápalná oběť „doručena“ Hospodinu, text ustanovení o oběti zápalné nerozvádí, ale na jiných místech v Tanachu je Hospodinovo přijetí oběti popsáno blíže. Setkáme se dokonce s opačnou variantou, kdy oběť není dopravena k Bohu od člověka nahoru, ale naopak vertikálním sestoupením ohně od Hospodina, jak je tomu např. při zápasu Eliáše na Karmelu, kde oheň doslova spadne (*n-f-l*; 1 Kr 18,38) nebo při Davidově oběti na humně Aravny Jebúsejského (1Pa 21,26), kde mu Hospodin při zápalné oběti doslova odpovídá ohněm z nebe. Také po dokončení a zasvěcení chrámu, sestoupil (*j-r-d*) z nebe oheň a pohltil zápalnou oběť (2Pa 7,1). Dým stoupající vzhůru z oltáře měl možná zahalit očekávaný sestup Boha, neboť *Hospodin se člověku blíží jen v dýmu, proto i člověk musí pohled na Neviditelného zastřít dýmem* (Iz 6,4). Při první obětní službě (Lv 9,24) se zase nemluví o vertikálním sestoupení ohně od Hospodina, nýbrž o horizontálním vyšlehnutí ohně.

⁹¹ srov. Word Biblical Commentary, str. 22

⁹² *a-l-h* – jít vzhůru, stoupat, vystupovat, vyšlehnout, zvedat se atd.; srov. The JPS Torah Commentary, str. 5

⁹³ Tento význam se naopak snaží podchytit ve svém německém překladu Pěti knih Mojžišových M. Buber a F. Rosenzweig, když výraz *ola* překládají slovem *Darhöhung* neboli „oběť vystupující“, doslova „něco směřujícího nahoru“.

Sám Hospodin je pak na mnoha místech představen jako oheň⁹⁴, který pohltí, pozře, doslova sní (*a-ch-l*) připravenou oběť (Lv 9,24; Sd 6,21; 1Kr 18,38; 2Pa 7,1).⁹⁵ Když od Hospodina vyšlehne oheň a pozře oběť, je to znamení Hospodinovy přítomnosti a toho, že oběť přijal.⁹⁶ Na dvou místech se také setkáme s tím, že Hospodinův posel prostřednictvím zápalné oběti vystupuje (Sd 13,20) nebo mizí z očí (*halach meejav* Sd 6,21).

Pokud by výraz *ola* nevyjadřoval stoupající dým oběti, mohl by odkazovat k vyvedení z Egypta, neboť tato událost je v Tanachu slovesem *a-l-h*, ve významu vytáhnout, několikrát popsána. Každá zápalná oběť by pak pro Hospodina vyznavače mohla být připomínkou této významné události (viz kapitola 7.3).

Ať už byla představa o předání oběti Hospodinu jakákoliv, člověk přinášející Bohu obětní dar každopádně očekával, že dojde k nějaké formě přiblížení mezi ním a Hospodinem (viz kapitoly 5.1 a 7.2). V našem pozemském světě je ale nemožné darovat něco Bohu, neboli předat nějaký dar ze světa pozemského do světa božského. Cestou je oheň; oběť se spálí (zmizí) a tímto způsobem přechází z tohoto světa do světa božského. Těžko se dostat k Bohu jinak, než skrze oheň, skrze smrt. Člověk sám se nemůže přiblížit k Bohu, aniž by nezemřel, proto ho **zastupuje** oběť.

Popis celého rituálu je zakončen formulí: *Toto je zápalná oběť, oběť ohnivá (iše), libá vůně pro Hospodina* (Lv 1,9.13.17). Vzhledem k tomu, že oheň je hlavním faktorem k vlastnímu završení oběti, je možné, že právě proto se zápalná oběť (podobně jako i další oběti, při kterých se užívalo spalování) nazývá též *oběť ohnivá*. Jedná se o jakousi obětní formuli, která se v Tanachu objevuje v souvislosti s obětováním velmi často (Ex 29,18.25.41; Lv 2,2.9; 3,5; 8,21.28; atd.). Tato formule stručně shrnuje a uzavírá: **takto vykonaná oběť** je oběť zápalná; patří do „kategorie“ ohnivých obětí a je to věc, která je Bohu libá, neboli je to věc dobrá, nikoliv špatná, jež by byla Bohu ohavností. Je možné se domnívat, že kněz vyslovením této formule celý rituál uzavíral.

5.9 Obřad zápalné oběti

Zápalná oběť byla často součástí složitějších obřadů, při kterých byla přinášena spolu s dalšími druhy obětí. Pokud chtěl někdo připravit Hospodinu zápalnou oběť, ať už jako dobrovolný dar nebo o slavnostním shromáždění, byl zřejmě dokonce povinen přinést k tomu ještě oběť přídavnou a úlitbu. Je přesně stanoveno, jaká přídavná oběť a jaké množství vína k

⁹⁴ Oheň se ve Starém zákoně často ukazuje jako viditelná stránka Boží přítomnosti: v ohni se Mojžíšovi ukázal Hospodinův posel u hory Choréb (Ex 3,2), celá hora Sínaj byla zahalena kouřem, protože Hospodin sestoupil v ohni (Ex 19,18) atd.

⁹⁵ srov. Klíma L., Oběť jako přiblížení k Bohu, Křesťanská revue LXXVI – 1/2009

⁹⁶ srov. The JPS Torah Commentary, Leviticus, str. 6

úlitbě má být přineseno k jaké zápalné oběti (Nu 15,1-16), např. na jednoho berana k zápalné oběti mají být připraveny jako oběť přídatná dvě desetiny bílé mouky zadělané třetinou hínu⁹⁷ oleje a k úlitbě třetina hínu vína (Nu 15,6-7).

Obřad zápalné oběti v chrámě byl zřejmě velmi působivý. Dokonce sama královna ze Sáby, *když viděla všechnu Šalamounovu moudrost a dům, který vybudoval, i jídlo na jeho stole, zasedání jeho hodnostářů, pohotovost jeho služebnictva a jejich oděvy, jeho číšníky i jeho zápalnou oběť, kterou přinášel v Hospodinově domě, zůstala bez dechu* (1Kr 10,4). Zápalná oběť byla možná doprovázena i recitací nějakých textů a také hudbou a zpěvem, neboť podle ustanovení ze Čtvrté knihy Mojžíšovy má Mojžíš na Hospodinův pokyn zhotovit dvě stříbrné trubky, které mají kromě jiného sloužit k trubení při zápalné oběti.⁹⁸ Popis chrámové bohoslužby v době královské, jejíž součástí je zápalná oběť, najdeme také v textu o Chizkijášově náboženské reformě, při které král očistil chrám od pohanských nešvarů a obnovil službu Hospodinu: *I stáli lévijci s Davidovými nástroji a kněží s trubkami. Chizkijáš nařídil, aby na oltáři obětovali zápalné oběti. Ve chvíli, kdy se začalo se zápalnou obětí, začal i zpěv k počtě Hospodinu za doprovodu trubek a nástrojů Davida, krále izraelského. Celé shromáždění se klanělo, zněl zpěv a hlaholily trubky. To všechno trvalo dokud neskončila zápalná oběť. ... Shromáždění přineslo dary k obětním hodům a oběti děkovné a každý, kdo měl k tomu ochotné srdce, i oběti zápalné. Počet zápalných obětí, které shromáždění přineslo, činil sedmdesát kusů skotu, sto beranů a dvě stě beránků, vše pro zápalnou oběť Hospodinu* (2Pa 29,26-32).

Obřadnost rituálu zápalné oběti měla celému dění dodávat důstojnost, avšak slova proroků dokazují, že se mnohdy tato obřadnost zvrhla spíše v bezduchou okázalost a pouhou formu bez obsahu. Později, po zániku chrámu, je těžiště bohoslužby přeneseno ze samotného obřadu na pouhá slova a gesta; v synagogální bohoslužbě jsou oběti nahrazeny modlitbami, žalmy, zpěvem a na významu nabývá především četba Tóry.

Závěrem této kapitoly je nutno dodat, že přes veškeré snahy rekonstruovat průběh zápalné oběti, zůstává mnoho otázek. „O podrobnostech kultické praxe se ze Starého zákona dozvídáme jen málo. Konkrétní postupy byly jistě známy všem účastníkům, kteří si je předávali z generace na generaci; především pak patřili k profesionálním znalostem kněží, ústně vyučovaným a předávaným.“⁹⁹ Musíme si však uvědomit, že biblický text nemá funkci

⁹⁷ měrná jednotka – šest litrů

⁹⁸ *Na trubky budete trubit v den své radosti, o slavnostech, při novoluní, při svých zápalných obětech, nebo svých hodech oběti pokojné, aby vás připomínaly vašemu Bohu. Já jsem Hospodin, váš Bůh* (Nu 10,10).

⁹⁹ Rendtorff R., Hebrejská bible a dějiny, str.133-134

jen popisnou, ale také zvěstnou, a tak pouhý popis, rekonstrukce rituálu zápalné oběti zdaleka nevystihuje celé poselství, které je v textu skryto.

6. ČAS A PŘÍLEŽITOST PRO ZÁPALNOU OBĚŤ

Zápalná oběť se přinášela při různých příležitostech: jako dobrovolný dar, ale i jako dar při plnění různých slibů a dobrovolných závazků (Lv 22,18-19; 23,37-38; Nu 15,3; 29,39), při očišťování komunity, spolu s obětí za hřích při neúmyslném nedodržení nějakého nařízení a také při různých významných událostech. Kromě toho byly pro zápalnou oběť stanoveny pevné časy v rámci jednoho dne, týdne i celého roku. Každý den se přinášela tzv. „každodenní zápalná oběť“ (*ola tamid*), každý týden zápalná oběť o dni odpočinku (*šabat*), každý měsíc o novoluní (*roš chodeš*) a po celý rok o různých slavnostních shromážděních.

6.1 Každodenní zápalná oběť – *ola tamid*

Ustanovení o každodenní zápalné oběti se nachází ve Druhé knize Mojžišově a je součástí dlouhého Hospodinova výroku o svatyni a kněžích v kapitolách 25-31. Pro jeho důležitost si uvedme jeho znění:

Toto pak budeš přinášet na oltáři: každodenně dva jednorocní beránky. Jednoho beránka přineseš ráno a druhého beránka přineseš navečer. A k prvnímu beránkovi též desetinu éfy bílé mouky zadělané čtvrtinou hínu vytlačeného oleje a jako úlitbu čtvrtinu hínu vína. Druhého beránka přineseš navečer; podobně jako jitřní obětní dar a příslušnou úlitbu jej přineseš v libou vůni, ohnivou oběť pro Hospodina. Tuto každodenní zápalnou oběť budete přinášet u vchodu do stanu setkávání před Hospodinem po všechna vaše pokolení. Tam se s vámi budu setkávat, abych tam k tobě mluvil. Budu se tam setkávat se syny Izraele a místo bude posvěceno mou slávou. Posvětim stan setkávání a oltář; také Árona a jeho syny posvětim, aby mi sloužili jako kněží. Budu přebývat uprostřed Izraelců a budu jejich Bohem.

*Poznají, že já jsem Hospodin, jejich Bůh, že já jsem je vyvedl z egyptské země, abych přebýval uprostřed nich. Já jsem Hospodin, jejich Bůh. (Ex 29,38-46)*¹⁰⁰

V první části ustanovení (38-42a) mluví Hospodin ve druhé osobě a dává pokyn přinášet u vchodu do stanu setkávání každé ráno a večer jednoho beránka k zápalné oběti s příslušnou přidavnou obětí a úlitbou. Podrobnější popis této instrukce se nachází ve Třetí knize Mojžíšově v pokynech pro kněze (Lv 6,1-6). Nemluví se zde výslovně o každodenní zápalné oběti (*ola tamid*), ale o směrnicích k oběti zápalné (*tora ha ola*). Z textu však vyplývá, že jde právě o každodenní večerní a ranní zápalnou oběť. Třikrát je zde zopakováno, že *oheň na oltáři bude stále udržován* a dvakrát je řečeno, že *nesmí vyhasnout*. Tento oheň je hebrejsky nazván *eš tamid* (neustálý / pravidelný / každodenní oheň). Tímto opakováním je informace zdůrazněna a podtržena, je jí přikládána velká důležitost. Večerní zápalná oběť tedy zůstává na oltáři po celou noc, aniž by pod ní vyhasl oheň. Ráno kněz vybere popel, který zbyl z večerní zápalné oběti, která je nyní již *strávena ohněm na oltáři*, a vynese jej za tábor. Během této chvíle je oheň na oltáři stále udržován a poté, co se kněz vrátí, zažehne jím zápalnou oběť ranní, která patrně na oltáři doutná po celý den, než je opět zažehnuta zápalná oběť večerní. Tato stále probíhající oběť symbolizuje nepřetržitou přítomnost Hospodina uvnitř Izraele a komunikaci Izraele s ním. Kněží mají zástupně za lid neustále udržovat možnost komunikovat s Bohem.

V druhé části ustanovení o každodenní zápalné oběti (42b-46) se mění přímá Hospodinova řeč z druhé osoby na osobu první a Hospodin mluví o tom, jaký následek bude mít pro lid přinášení každodenní zápalné oběti: při příležitosti oběti se bude s lidem setkávat, aby k němu mluvil.

Lidská snaha o pravidelné, setrvalé setkávání s Bohem pak přináší posvěcení Boží slávou – místa (stan setkávání a oltář) a aktérů (kněží). Toto posvěcení umožňuje vlastní Boží přítomnost uprostřed Izraele: *Budu přebývat uprostřed Izraelců a budu jejich Bohem*. Pravidelné přinášení zápalné oběti má tedy za následek přebývání Hospodina v jejich středu. Hebrejské slovo *távek* – střed, podobně jako výraz *qereb* – nitro, popisuje blízkost, resp. skutečnost, že Bůh je subjektem člověka, tj. Bůh o něm rozhoduje a jedná v jeho prospěch.¹⁰¹ Tato skutečnost vede k poznání, že Hospodin je Bůh, který Izrael vyvedl z Egypta, aby mohl přebývat uprostřed nich. „Podle tohoto textu tedy Bůh nevyvedl Izrael z Egypta proto, aby jej

¹⁰⁰ Odezva tohoto ustanovení se nachází též v Lv 6,1-6, v Nu 28,1-8 a v Ez 46,12-15.

¹⁰¹ srov. Beneš J., Desítka, str. 56-57

osvobodil z otroctví, jak to sděluje většina jiných textů na toto téma, ale proto, aby mohl přebývat v jejich středu, v jejich nitru.“¹⁰²

V dobách královských byla každodenní zápalná oběť součástí chrámového kultu. Podle knih Paralipomenon pak bylo upadnutí do zajetí a odvezení do exilu chápáno jako důsledek odvrácení se od Hospodina, které se konkrétně projevilo zanedbáním chrámového kultu, včetně přinášení každodenní zápalné oběti (2Pa 29,6-9). Po zániku chrámové bohoslužby byla každodenní zápalná oběť nahrazena modlitbami.¹⁰³ Ranní oběť byla nahrazena modlitbou *šachrit* (Ber 26b), jejíž součástí je Šema Jisra'el, hlavní židovské vyznání víry (Dt 6,4) a večerní oběť modlitbou *mincha*, jejíž jméno je odvozeno z názvu přídatné oběti, která byla přinášena v chrámu spolu s večerní zápalnou obětí jako poslední oběť dne.

6.2 Svátky

Soupis Hospodinových slavností, neboli bohoslužebných shromáždění, nalezneme v tzv. kultických kalendářích (Lv 23 a Nu 28). Tyto kalendáře jsou velmi propracované náboženské instrukce, které už předpokládají existenci pevného místa bohoslužby, svatyně, chrámu. Přinášení zápalné oběti o svátcích ustanovuje především kalendář ve Čtvrté knize Mojžíšově. V seznamu výročních slavností v Páté knize Mojžíšově (Dt 16,1-17) se o zápalné oběti nemluví, ale závěrem je poznamenáno, že vyznavač *se neukáže před Hospodinovou tváří s prázdnou. Každý přinese, co může dát, podle požehnání Hospodina, tvého Boha které ti udělil* (Dt 16,16-17). Je tu položen důraz na radování se před Hospodinem a na to, aby se pokrmy snědly celé a zkonsumovaly se v rodině, do které jsou přizváni sociálně slabší členové komunity – vdovy, sirotci a lévijec. V soupisu výročních slavností v Druhé knize Mojžíšově (Ex 23,14-19) se o zápalné oběti také nehovoří, ale je řečeno: *nikdo se neukáže před Hospodinovou tváří s prázdnou* (Ex 23,15).

Den odpočinku – Šabat

Přinášení zápalné oběti o dni odpočinku se zmiňuje pouze ve Čtvrté knize Mojžíšově. Pospolitost má pravidelně každý šabat obětovat dva roční beránky bez vady spolu s obětí přídatnou a příslušnou úlitbou kromě každodenní zápalné oběti (Nu 28,9-10).

Novoluní – Roš chodeš

¹⁰² Klíma L., Oběť jako přiblížení k Bohu, Křesťanská revue LXXVI – 1/2009

¹⁰³ Zvyk modlit se třikrát denně praktikuje v exilu Daniel (Da 6,11).

Ustanovení zápalné oběti o novoluní nalezneme také pouze ve Čtvrté knize Mojžíšově. Na počátku každého měsíce v roce má pospolitost přinášet zápalnou oběť Hospodinu: dva mladé býčky, jednoho berana a sedm ročních beránek bez vady spolu s obětí přídatnou (Nu 28,11-15).

Hod beránka – Pesach – Slavnost nekvašených chlebů

Ve Druhé knize Mojžíšově se o obětech nemluví, ale na konci ustanovení o slavení slavnosti nekvašených chlebů je řečeno, že se nikdo neukáže před Hospodinovou tváří s prázdnou (Ex 23,15). V kultickém kalendáři Třetí knihy Mojžíšovy se zápalná oběť také nezmiňuje, ale je stanoveno, že má komunita po sedm dní Hospodinu přinášet ohnivou oběť (Lv 23,4-8). Co se týče obětí, je nejpodrobnější kultický kalendář ve Čtvrté knize Mojžíšově: jako ohnivou oběť má pospolitost přinést Hospodinu v oběť zápalnou dva mladé býčky, jednoho berana a sedm ročních beránek bez vady a k tomu oběti přídatné, denně po sedm dní kromě každodenní zápalné oběti (Nu 28,16-25). V Páté knize Mojžíšově je položen důraz na smysl slavení svátku: *protože tě Hospodin, tvůj Bůh, v měsíci abíbu vyvedl v noci z Egypta. Hospodinu svému Bohu budeš obětovat hod beránka z bravu nebo skotu na místě, které Hospodin vyvolí, aby tam přebývalo jeho jméno* (Dt 16,1-8).

Prvotiny sklizně

Přinášení zápalné oběti při prvotinách sklizně je zmíněno pouze ve Třetí knize Mojžíšově. Jako zápalná oběť má být Hospodinu připraven roční beránek bez vady spolu s obětí přídatnou a úlitbou (Lv 23,12-13).

Slavnost týdnů – Šavuot

Šavuot, oslava darování Tóry na Sínaji, je zároveň také svátkem žní, a proto v den, kdy jsou do chrámu přinášeny prvotiny sklizně, mají být spolu s nimi přineseni jako oběť zápalná též dva mladí býčci (podle Lv 23,15-21 pouze jeden býček), jeden beran a sedm ročních beránek bez vady spolu s příslušnou přídatnou obětí a úlitbou; to vše kromě každodenní oběti zápalné (Nu 28,26-31). V Páté knize Mojžíšově je řečeno pouze: *Dáš dobrovolně podle své možnosti z toho, v čem ti Hospodin, tvůj Bůh, požehná* (Dt 16,10).

Slavnost troubení

Zatímco ve Třetí knize Mojžíšově je zmíněna opět pouze ohnivá oběť (Lv 23,23-25), podle Čtvrté knihy Mojžíšovy má pospolitost připravit jako oběť zápalnou jednoho mladého býčka, jednoho berana a sedm ročních beránek bez vady s příslušnou přídatnou obětí a úlitbou, kromě novolunní oběti zápalné (Nu 29,1-6). Ve Druhé a Páté knize Mojžíšově se tento svátek neuvádí.

Den smíření – Jom kipur

Aby nezemřel, smí Áron o Dni smíření vstoupit do svatyně za oponu, kde je schrána úmluvy, jen *s mladým býčkem k oběti za hřích a s beranem k oběti zápalné* (Lv 16,3). Od pospolitosti Izraelců vezme dva kozly k oběti za hřích a jednoho berana k oběti zápalné. Po vykonání smírčích obřadů a vyhnání jednoho z kozlů na poušť k Azázelovi, vykoná zápalnou oběť za sebe i zápalnou oběť za lid (Lv 16,24). V kultickém kalendáři Třetí knihy Mojžíšovy se pak už konkrétně o zápalné oběti o Dni smíření nemluví, ale je nařízeno přinést Hospodinu ohnivou oběť (Lv 23,27). Podle kalendáře ve Čtvrté knize Mojžíšově má pospolitost přinést konkrétně jako oběť zápalnou pro Hospodina jednoho mladého býčka, jednoho berana a sedm ročních beránků bez vady spolu s příslušnou obětí přidavnou kromě každodenní oběti zápalné (Nu 29,8-11).

Slavnost stánků – Sukot

V Druhé knize Mojžíšově je položen důraz spíše na zemědělský ráz svátku a o oběti se vůbec nemluví (Ex 23,16), podobně jako v Páté knize Mojžíšově, kde už oběti také nejsou součástí slavnosti (Dt 16,13-15). Ve Třetí knize Mojžíšově se opět mluví pouze o ohnivé oběti, která má být Hospodinu přinášena po osm dní (Lv 23,36). V kultickém kalendáři Čtvrté knihy Mojžíšovy je podrobně rozepsáno, co se má obětovat – každý den několik býčků, beranů a beránků bez vady k oběti zápalné spolu s přidavnou obětí a úlitbou a to vše kromě každodenní zápalné oběti (Nu 29,12-38).

6.3 Očišťování

Hospodinova přítomnost uprostřed jeho lidu je podmíněna posvěcením místa jeho přebývání. Svatost je ovšem neslučitelná s jejím protipólem – nečistotou. Nečistota se šíří dotykem jako nákaza epidemie (Ag 2,11-13; Nu 19,22), svatost však tuto potenci postrádá, a proto se zdá být ve střetnutí s nečistotou slabší. Když se někdo znečistí, musí se očistit, neboť zanedbáním očištění by znesvěcení nabylo takových rozměrů, že by ohrozilo vlastní Boží přítomnost uprostřed Izraele.¹⁰⁴ Znečištění se ovšem nelze plně vyhnout, neboť je s sebou přináší běžný život: rození, umírání, kožní a pohlavní nemoci, menstruace, pohlavní styk, poluce, úhyn dobytka atd. (Lv 5,2; 11-15; Nu 5,2.3). K odstranění nečistoty a obnovení *společenství svatosti* je tedy zapotřebí Boží intervence, která nachází svou konkrétní podobu v obětním systému.¹⁰⁵

Součástí obřadu očišťování bývá také zápalná oběť přinášená vždy spolu s obětí za hřích. Instrukce k očišťování izraelské komunity se nachází ve Třetí knize Mojžíšově v 11. až

¹⁰⁴ Když se někdo znečistí a od hřichu se neočistí, bude vyobcován ze shromáždění, neboť poskvrnil Hospodinovu svatyni (Nu 19,20).

¹⁰⁵ srov. Klíma L., Oběť jako přiblížení k Bohu, Křesťanská revue LXXVI – 1/2009

15. kapitole, poté, co je komunita již obeznána se všemi obětními předpisy. Přinášení zápalné oběti při očišťování je ustanoveno u následujících čtyř skutečností:

1) Oběť zápalnou spolu s obětí za hřích přinese knězi ke vchodu do stanu setkávání rodička, když skončí dny jejího očišťování. K zápalné oběti přivede ročního beránka a k oběti za hřích holoubě nebo hrdličku. Kněz je obětuje Hospodinu a vykoná za ni smírčí obřady; tak bude očištěna. Jestliže si nemůže opatřit beránka, vezme dvě hrdličky nebo dvě holoubata, jedno k zápalné oběti a jedno k oběti za hřích (12,6.8).

2) Zápalná oběť se přináší také po očišťování od malomocenství (není míněno pouze malomocenství, ale i jiné kožní choroby). Kněz za dotyčného vykoná oběť za hřích a oběť zápalnou (Lv 14,19-20). Opět se myslí i na ty, co jsou nemajetní a nemohou dát tolik; přinesou dvě hrdličky nebo dvě holoubata (Lv 14,22.31).

3) Zápalná oběť je také součástí očištění od pohlavní nečistoty (Lv15,15.30). Ke vchodu do stanu setkávání smí takový člověk přijít až po sedmi dnech očišťování. Osmý den přinese dvě hrdličky nebo holoubata – jedno k oběti za hřích, druhé k oběti zápalné a kněz za něj vykoná smírčí obřady před Hospodinem. To samé platí i pro očištění ženy po mensturaci (Lv 15,30).

4) Přísné předpisy čistoty se týkají také nazírů, tj. dočasně zasvěcených Bohu. Po celou dobu slibu svého zasvěcení si nazír nesmí oholit hlavu, dokud neskončí doba, po kterou se zasvětil Hospodinu. Po dobu svého nazírství je svatý Hospodinu a proto se nesmí poskvřnit a nesmí přijít do styku se zemřelým. Kdyby však zcela nenadále poblíž něho někdo zemřel a on poskvřnil svou hlavu s nazířským znamením, oholí si ji v den, kdy se bude očišťovat a po skončení svého očišťování přinese knězi dvě hrdličky nebo dvě holoubata ke vchodu do stanu setkávání. Kněz připraví jedno v oběť za hřích a druhé v oběť zápalnou, aby za něho vykonal smírčí obřady, protože se prohřešil při mrtvém; toho dne mu zase posvětit hlavu (Nu 6,6-11). Zápalnou oběť přináší nazír Bohu také v den skončení svého nazírství. Ke vchodu do stanu setkávání přivede ročního beránka bez vady, oholí si hlavu a vlasy, své nazířské znamení, dá na oheň na oltáři (Nu 6,13-18).

Uvedená ustanovení potvrzují, že do svatého prostoru nesmí vstoupit nikdo, kdo je nečistý. S obětním zvířetem může nečistý člověk vstoupit do stanu setkávání vždy až poté, co se očistí. Teprve potom za něj kněz může obětovat oběť za hřích a oběť zápalnou. Zajímavé je, že oběť za hřích je vždy uvedena na prvním místě a zápalná oběť se přináší vždy až po vykonání smírčích obřadů. Z toho vyplývá, že teprve po očištění a po *přikrytí* hříchu před Hospodinem, se může člen komunity spolu se zápalnou obětí *přiblížit* k Bohu a obnovit svůj vztah s Bohem.

6.4 Neúmyslné nedodržení Hospodinova příkazu

Neúmyslné nedodržení Hospodinova příkazu je další důvod pro přinášení zápalné oběti spolu s obětí za hřích. Jestliže pospolitost **neúmyslně** nedodrží některé z Hospodinových nařízení, pak připraví mladého býčka k zápalné oběti a jednoho kozla k oběti za hřích (Nu 15,22-26).¹⁰⁶ Pokud někdo sám potřebuje přinést oběť za hřích a není v jeho možnostech obětovat beránka nebo kůzle, pak přinese Hospodinu za svůj prohřešek dvě hrdličky nebo dvě holoubata; jedno k oběti za hřích, druhé k oběti zápalné (Lv 5,7). Oběť za hřích sloužila ke smíření, doslova *přikrytí*, neúmyslných prohřešků, avšak podobně jako u přinášení obětí při očišťování, nestačí pouze vykonat smířcí obřady, ale je třeba také obnovit vztah s Bohem pomocí zápalné oběti.

6.5 Významné události

Kromě svátků a stanovených obřadů byla zápalná oběť přinášena také při různých významných událostech v dějinách Božího lidu. Společným tématem všech těchto událostí, při kterých jsou přinášeny zápalné oběti, je přijetí Hospodinovy smlouvy.

Jak bylo popsáno již v kapitole 5.4, zápalné oběti byly součástí uzavření smlouvy na Sínaji. Polovinou krve obětních zvířat Mojžíš kropil oltář a druhou polovinou pokropil lid poté, co mu předčítal z Knihy smlouvy (Ex 24,3-8).

V den, kdy Mojžíš dokončil stavbu *miškanu*, Hospodinova příbytku a zároveň místa, kde je uložena archa úmluvy, přinesli zástupci dvanácti izraelských pokolení své dary a oběti k zasvěcení oltáře. *Všech kusů skotu k oběti zápalné od izraelských předáků, bylo dvanáct býčků, k tomu dvanáct beranů a dvanáct ročních beránků s příslušnými přidavnými oběťmi* (Nu 7).

Po přejití Jordánu a dobytí města Aje postavili Izraelci na hoře Ébalu veliké kameny, obilili je vápnem a napsali na ně všechna slova Mojžíšova zákona, jak jim nařídil Mojžíš na konci svého života (Dt 27,1-8). Jozue pak zbudoval Hospodinu oltář z neotesaných kamenů a Izraelci na něm obětovali Hospodinu zápalné oběti. Jozue potom předčítal všechna slova Mojžíšova zákona, požehnání i zlořečení; *nebylo jediného slova přikázaného Mojžíšem, které by Jozue nepřečetl před celým shromážděním Izraele* (Joz 8,30-35). Zápalná oběť zde opět doprovází čtení zákona podobně jako při uzavření smlouvy na Sínaji.

¹⁰⁶ Ilustrací takové „preventivní“ oběti za neúmyslné prohřešky může být tento příklad z knihy Jób: *Jeho (Jóbovi) synové strojivali doma hodokvasy, každý ve svůj den, a zvali i své tři sestry, aby s nimi hodovali a pili. Když uplynuly dny hodokvasy, Jób pro ně posílal a posvěcoval je. Za časného jitra obětoval oběti zápalné za každého z nich; říkal si totiž: „Možná, že moji synové zhřešili a zlořečili v srdci Bohu.“ Tak činil Jób po všechny dny* (Jób 1,5).

Zápalnými oběťmi bylo doprovázeno také přenesení archy úmluvy králem Davidem do Jeruzaléma (2S 6,18-19; 1Pa 1-2) a o několik let později, v den, kdy král Šalamoun dostavěl a spolu se všemi Izraelci zasvětil chrám a vnesl do něj Hospodinovu schránu, bylo obětováno tolik zápalných obětí, *že nemohly být pro množství spočítány ani sečteny* (1Kr 8,5.62; 2Pa 7,7).

7. VÝZNAM, FUNKCE A ODMÍTNUTÍ RITUÁLU ZÁPALNÉ OBĚTI

7.1 Projev distance od bohoslužebných principů okolních národů

Položíme-li si otázku, proč se přinášela zápalná oběť, měli bychom se vrátit k tomu, co bylo řečeno již na začátku této práce: oběť je sama o sobě prastarý rituál, který je v různé podobě přítomen v podstatě ve všech starých náboženských proudech, a tak i ve světě kolem vznikajícího Izraele byla oběť obvyklou formou, jak věřící komunikoval s božstvem. Obětní praxe okolních národů však byla založena na zcela jiném principu, než tomu bylo v Izraeli, a proto je rituál zápalné oběti kromě jiného projevem Izraele, který má vyjadřovat jeho odlišnost.

U okolních národů měla oběť magické prvky, což znamená, že se snažili pomocí rituálů nějak ovlivnit božské síly. Starý zákon ale naopak magii, lidskou snahu o manipulaci s božskými silami, odmítá.¹⁰⁷ Postupující znalost kenaanského náboženství ukazuje, že řada kultických předpisů Tóry čelí zcela konkrétním zvykům a obřadům Kenaanců.¹⁰⁸ Záměrem mnoha ustanovení k oběti zápalné je tedy vymezení se proti kenaánské obětní praxi, neboli distance od principu bohoslužby izraelských sousedů.

Ilustrací takového zápasu Izraele proti kenaánské bohoslužbě, jehož projevem je zápalná oběť, je např. jeden z příběhů soudce Gedeóna. Izrael doby soudců se neustále obrací k cizím kultům Kenaanců a bere je za své. Do této situaci vstupuje soudce Gedeón a na Hospodinův pokyn boří Baalův oltář, který patří jeho otci Jóášovi, a kácí posvátný kůl.

¹⁰⁷ srov. Heller J., Hlubinné vrty, str. 71

¹⁰⁸ srov. Heller J., Starověká náboženství, str. 327

Následně zbuduje oltář Hospodinu, vezme býka a obětuje jej jako zápalnou oběť na dříví z Baalova posvátného kůlu (Sd 6,25-27). Tímto činem Gedeón Baala vlastně zneuctil a zesměšnil, neboť z něj učinil Hospodinova „služebníka“. Když chtěli muži z města Gedeóna zabít za to, co učinil, jeho otec ho navíc brání slovy: *Je-li Baal Bohem, ať si sám vede svůj spor; jemu přece rozbořil oltář* (Sd 6,32).

Jak již bylo v tomto pojednání o zápalné oběti na více místech uvedeno, nejen v příbězích, ale i v samotných úkonech a gestech rituálu zápalné oběti a v ustanoveních k tomuto rituálu je patrné vymezování se vůči kenaanské praxi. Učíme tedy krátké shrnutí:

1) Distanci od kenaanského kultu vyjadřuje již samotné místo bohoslužby (viz kap. 2). Všechna místa, kde pronárody sloužily svým bohům, má Izrael vymýtit; zbořit jejich oltáře, posvátné sloupy, spálit posvátné kůly, vyhladit jména jejich bohů a na místě, které si Hospodin vyvolí, tam přicházet a obětovat své zápalné oběti (Dt 12,4-14). Také zmiňované ustanovení o oltáři odkazující k druhému přikázání Desatera zakazuje sloužit modle, zpředmětněnému bohu, což byla praktika u okolních národů velice běžná. Pravděpodobně i nařízení, že oltář má být z neotesaných kamenů je tu proto, aby byl prostě jiný než oltář kenaanský.

2) Přivedení obětního zvířete ke vchodu do stanu setkávání (Lv 1,3) má mimojiné význam odvést pozornost Izraele od náboženských představ okolních národů a soustředit kult na jedno místo, pod dohled kněží (Lv 17,3-9).

3) Také funkce izraelského kněze při vykonávání oběti se zásadně liší od okolních národů. Zatímco u jiných národů je kněz manipulátor, zprostředkovatel božských sil a základem jeho činnosti je magie, izraelští kněží jsou „pouze“ prostředníky mezi Bohem a lidem, tj. jejich stěžejní úlohou je zástupnost lidu před Hospodinem a Hospodina před lidem.

4) Pravděpodobně i v otázce obětních zvířat vyjadřuje zápalná oběť polemiku s pohanskými kulty na území tehdejší Syropalestiny. Kenaanci či sousedé Izraele často obětovali zvířata, která Izrael obětovat nesměl, což mělo zabránit tomu, aby se Izrael podílel na kenaanských obětech a tím na kenaanském kultu vůbec.¹⁰⁹

5) Pro sousedy starověkého Izraele představovala oběť jakousi božskou krmí. Životní sílu obětovaných bytostí, podanou bohům formou pokrmu, pak mohlo božstvo při správné kněžské manipulaci zase vydat ku prospěchu svých ctitelů.¹¹⁰ Zápalná oběť s obětí přídatnou a úlitbou – maso, chléb a víno – také připomíná pokrm. Často se dokonce uvádí, že Hospodin připravenou zápalnou oběť přijme tak, že ji doslova sní (*a-ch-l*). Avšak smyslem obětování v Izraeli není nakrmit hladového Hospodina a dodat mu životní sílu: *Kdybych měl hlad, neřeknu*

¹⁰⁹ srov. Heller J., *Starověká náboženství*, str. 321-322

¹¹⁰ Heller J., *Hlubinné vrty*, str. 63 a 71

si tobě, mně patří svět se vším, co je na něm. Jídám snad já maso z tura nebo napájím se kozlí krví? (Ž 50,12-13)

6) Také manipulace s krví obětovaného zvířete odlišovala Izrael od jeho sousedů, neboť Izrael vnímal život, jehož je krev symbolem, jako vzácný Hospodinův dar, kdežto Kenaanci se tento dar snažili využít ve svůj prospěch, když se v mýtu i v ritu pokoušeli získat, obnovit či rozhojnit život požíváním krve nebo koupelí v krvi.¹¹¹

7) A nakonec nesmíme zapomenout na obětování Izáka a některé biblické výroky (např. Jr 19,5; Mi 6,7-8), které souvisejí s rituálem zápalné oběti, a kde zároveň zaznívá jednoznačné odmítnutí lidských obětí, praktikovaných u sousedů Izraele, jež Hospodin nenávidí jako ohavnost (Dt 12,29).

Při usazování v zemi se Izrael nevyhnul vlivu tamních národů a výsledkem bývalo často převzetí jejich principu obětování aneb „Izrael znovu a znovu podléhal tomu, co bychom mohli nazvat zpohanštění, tedy nepřístojnému přebírání náboženského pojetí a přístupu svých sousedů.“¹¹² Jak je vidět z uvedeného souhrnu, motivem opravdu mnoha ustanovení souvisejících se zápalnou obětí je snaha odlišit se od kultických praktik těchto sousedů. Dalo by se říci, že mnoho biblických textů, které pojednávají o zápalné oběti, je jakýmsi ztělesněním náboženského zápasu, neboť ani všemožná ustanovení a kritiky proroků vystupujících proti pohanskému přístupu k obětování, nezabránili tomu, aby Izrael neustále nepodléhal modloslužbě a porušoval tak druhé přikázání. Nejen v dobách soudců, ale i v dobách království dráždili Izraelci Boha službou všelijakým modlám natolik, že jim chrám, místo kultu, vzal. Některé texty Tanachu vnímají neustálé zpohanštění izraelské bohoslužby jako jeden z důvodů zániku chrámu a tudíž bohoslužby jako takové.

7.2 Přiblížení k Bohu formou daru

Smyslem zápalné oběti nebylo jenom vyjádření odlišného náboženského postoje, ale ve své podstatě je rituál zápalné oběti snahou Izraele přiblížit se k Bohu formou daru. V ustanovení o oběti zápalné se pro tento rituál používá výrazu *qorban* (Lv 1,2.3.10.14), jenž ČEP překládá jako *dar*. Hebrejšтина má ovšem pro slovo dar jiné pojmenování a sice *matan*, odvozené od slovesného kořene *n-t-n*, to jest *dát*. Slovo *qorban* je však odvozeno od kořene *q-r-b*, který vyjadřuje *přibližování*, jde tedy o druh daru, v němž jde o nějaké přiblížení. Jak již bylo řečeno v páté kapitole, slovesný kořen *q-r-b* není obsažen jen v názvu oběti, ale v popisu celého rituálu se objevuje mnohokrát, a tak je vlastně celý rituál zápalné oběti jakýmsi

¹¹¹ srov. Heller J., Hlubinné vrty, str. 69

¹¹² Heller J., Hlubinné vrty, str. 71

přibližováním k Bohu. Slovo *qorban* předpokládá dva subjekty jeden od druhého nějak vzdálené, a právě oběť překonává tuto vzdálenost, aby se jeden subjekt mohl přiblížit k druhému. Jelikož je *qorban* určen Bohu, Hospodinův vyznavač od obětovaného zvířete očekává, že díky němu dojde k nějaké formě přiblížení mezi ním a Hospodinem. Snaha o přiblížení může být zároveň snahou o komunikaci s Bohem, která může mít podobu prosby o Boží odpověď na naše volání, jak je tomu např. v První knize Samuelově; pelištejská vojska ohrožovala Izrael a lid naléhal na Samuela, ať volá k Hospodinu a prosí jej o pomoc. Samuel vzal jehňátko a obětoval je *Hospodinu v zápalnou oběť, celopal, a úpěnlivě volal k Hospodinu za Izraele. A Hospodin mu odpověděl. Když Samuel obětoval zápalnou oběť, Pelištejci vyrazili k bitvě s Izraelci. Ale Hospodin onoho dne zahřměl mocným hlasem proti Pelištejcům a uvedl je ve zmatek. Byli před Izraelem poraženi* (1S 7,9).

Přiblížení k Bohu prostřednictvím zápalné oběti má také funkci obnovení vztahu s Hospodinem. Tento vztah může být narušen nečistotou, kterou přináší běžný život, nebo neúmyslným nedodržáním Hospodinova příkazu (viz kap. 6.3 a 6.4). Opětovnému přiblížení k Bohu a obnovení vztahu ovšem musí předcházet *přikrytí* hříchu vykonáním smířčích obřadů.

Snaha o přiblížení k Bohu se tedy děje formou obětního daru, ale jak může člověk dát dar někomu, komu patří vše a sám je tím, kdo dává? „Člověk stojící před Hospodinem ví, že sám ze sebe nemá nic. Dávat začal Bůh už při stvoření. A dává stále. Takže člověk nedává nic ze svého, nýbrž vrací Bohu jen to, co od něho přijal.“¹¹³ I kdyby člověk přinášel sebevětší oběti, bude Bohu nabízet jen nepatrný zlomek toho, co je už stejně jeho a co by kdykoli mohl člověku zase odejmout. Takový přístup plný úcty a pokory vyjadřuje král David ve své modlitbě na konci svého života před stavbou chrámu: *Požehnán jsi, Hospodine, Bože Izraele, našeho otce, od věku až na věky. Hospodine, tvá je velikost a bohatýrská síla, skvělost, stálost a velebnost, všechno, co je na nebi a na zemi, je tvé. ... Vždyť co jsem já a co je můj lid, že máme možnost takto přinášet dobrovolné dary? Od tebe pochází všechno. Dáváme ti, co jsme přijali z tvých rukou. ... Hospodine, Bože náš, všechno toto množství, jež jsme připravili, abychom vybudovali dům tobě, tvému svatému jménu, pochází z tvé ruky. Tobě patří všechno* (1Pa 29,10-16). Tím, že člověk vrací Bohu část toho, co od něho přijal, uznává Boha za svého Pána a vyznává, že mu náleží se vším, co má.

V samotném rituálu zápalné oběti je takový přístup vyjádřen vylitím krve na oltář (viz kap. 5.4). Tímto úkonem bylo naznačeno, že jde o oběť Hospodinu, jinými slovy obětník tak vyjádřil, že vnímá život, který krev symbolizuje, jako vzácný Boží dar a vylitím krve na oltář tento dar vrací Hospodinu, tvůrci všeho živého neboli „obraz krve vylévané na oltář je

¹¹³ Heller J., hlubinné vrty, str. 35

výrazem toho, že člověk Bohu za život děkuje a že mu podstatu života, nad níž sám není posledním pánem, s krví vrací. Obětí vracíme Bohu, co je jeho a co nám bylo svěřeno.“¹¹⁴

Dar může být mocným prostředkem a účinným způsobem, jak si někoho naklonit („přiblížit si ho“), božstvo nevyjímaje. Z nezištného daru, nezatíženého kalkulací, podloženého čistým úmyslem se snadno může stát zištný úplatek s kontraproduktivním výsledkem, neboť „ne všechny dary jsou opravdu svobodné dary, některé jsou skrytá pouta. Když se do dávání vplíží obchodnické *do, ut des* (dávám, abys dal), tedy tam, kde se chce darem druhého zmocnit, zavázat si ho, manipulovat ho.“¹¹⁵ Odevzdávání čehokoli Bohu není úplatek, ale jen vrácení toho, co jsme od Boha dostali. A tak je v Bibli zakódován odpor proti dávnému a dodnes trvajícimu pokušení vnímat oběť jako obchodování s Bohem.“¹¹⁶ Zápalná oběť se v Izraeli (na rozdíl od Kenaanu) nepřinášela proto, aby za ni Bůh něco *vydal*, nýbrž aby člověk svým darem projevil Bohu vděčnost za to, co mu Bůh sám již dříve dal. Vypočítavost je však vlastnost, která k člověku patří, ale pro zachování komunity je nutno se s ní stále vypořádávat. A právě rituál zápalné oběti je aktem, který slouží k takovému účelu, neboť oběť vždy představuje obrat od vlastnění k neziskuchtivému obdarovávání. Oběť je prostředek, s jehož pomocí se člověk učí vzdávat svého pomíjivého majetku, obracet svůj pohled od pozemského bohatství směrem k nebesům a vzdávat úctu hodnotám, které dává Hospodin.

Vypočítavé, nečisté úmysly, téměř vyděračské praktiky byly ovšem na Bohu v Izraeli hojně a setrvale uplatňovány, jak dokládají reakce proroků na obětní systém v Izraeli. Prorocké kritiky bývaly někdy dosti tvrdé, z čehož je patrné, jak hluboko kult klesl. Ještě poměrně umírněná je Izajášova korektura obchodnického vnímání oběti: *Neboť já Hospodin miluji právo, při zápalné oběti nenávidím vydírání* (Iz 61,8). Toho, kdo je spravedlivý a miluje právo přece není možné manipulovat a vydírat. Avšak ještě mnohem tvrdší je Hospodinův výrok: *K čemu je mi množství vašich obětních hodů, praví Hospodin. Přesýtil jsem zápalných obětí beranů i tuku vykrmených dobytčat, nemám zájem o krev býčků, beránků a kozlů. Že se mi chodíte ukazovat! Kdo po vás chce, abyste šlapali má nádvoří? Nepřinášejte už šalebné obětní dary, kouř kadidla se mi hnusí, i novoluní, dny odpočinku a svolaná shromáždění; ničemnost a slavnostní shromáždění, to nemohu vystát. Z duše nenávidím vaše novoluní a*

¹¹⁴ Heller J., Hlubinné vrty str. 69

¹¹⁵ Rozdíl mezi upřímným a falešným „darem“ na mezilidské úrovni výstižně popisuje Stefan Zweig ve své novele Netrpělivost srdce: „Je dvojí soucit. Jeden, ten zbabělý a sentimentální, který je vlastně jen netrpělivostí srdce, aby se co nejrychleji zbavilo trapného dojetí cizím neštěstím, soucit, který vůbec není soucítěním, nýbrž jen instinktivním odvrácením cizího utrpení od vlastní duše. A ten druhý, který jediný má smysl – ten nesentimentální, avšak tvořivý soucit, který ví, co chce, a je odhodlán trpělivě a s účastenstvím vydržet až do konce svých sil a ještě za něj.“

¹¹⁶ Heller J., Obtížné oddíly knih Mojžíšových, str.148 a 150

slavnosti, jsou mi jen na obtíž, jsem vyčerpán, když je musím snášet. Když rozprostíráte své dlaně, zakrývám si před vámi oči. Ať se modlíte sebevíc, neslyším. Vaše ruce jsou celé od krve. Omyjte se, očistěte se, odkliděte mi své zlé skutky z očí, přestaňte páchat zlo. Učte se činit dobro. Hledejte právo, zakročte proti násilníku, dopomozte právu sirotkovi, ujímejte se pře vdovy (Iz 1,11-17).

Z izraelského náboženského kultu se stala pouhá forma bez obsahu, víra v Hospodina se změnila ve formalizované náboženství. Namísto zápalné oběti, uctivého daru, který by měl člověka k Bohu přiblížit, přináší lid Hospodinu jen jakousi objednávku, která má zprostředkovat Hospodinovu přízeň. Proto říká Hospodin: *přesýtil jsem zápalných obětí, nepřinášejte už šalebné obětní dary*. Ani ta nejtvrďší slova proroků však nezvrátila izraelský přístup k obětování a pokud lid neslyší, nevnímá a stále trvá na svém, co zbývá Hospodinu jiného, než jim to, na čem trvají (Ipí), vzít? A k tomu také dojde, když Izrael přijde o kult a jeho středisko – chrám.¹¹⁷

7.3 Připomínka vyvedení z Egypta a uzavření smlouvy na Sínaji

Jak již bylo uvedeno ve čtvrté kapitole, adresátem instrukcí k oběti zápalné je člověk vyvedený Hospodinem z Egypta a vázaný Hospodinovou smlouvou, tzn. člověk, který je nějak duchovně proměněn a poznamenán Hospodinem. Takovému člověku není nutné přinášení zápalné oběti nařizovat, o takovém člověku je pouze konstatováno (přinášení oběti je popsáno indikativy), že Hospodinu přináší zápalnou oběť. Určité prvky rituálu zápalné oběti pak k vyvedení z Egypta a uzavření smlouvy na Sínaji dokonce nepřímo odkazují.

Vyvedení z Egypta může asociovat samotný název rituálu, neboť kulticky zatížené sloveso *a-l-h*, z něhož je název zápalné oběti odvozen, je v Tanachu několikrát užito také pro vyvedení z Egypta¹¹⁸, které je obvykle popisováno spíše slovesem *j-c-h* (vyvést). Sám Hospodin, když mluví k Mojžíšovi z hořícího keře, popisuje svou záchrannou činnost slovesy vysvobodit (*n-c-l*) a vytáhnout vzhůru, nahoru (*a-l-h*; Ex 3,8). Oběma slovesy je budoucí vyvedení z Egypta hodnoceno jako pozvednutí k vyšší kvalitě života, což je zřejmě Hospodinův záměr vyvedení Izraele z Egypta.¹¹⁹ Každá *ola*, jakožto „oběť vytažení“ by mohla díky svému názvu symbolicky připomínat vysvobození a vytažení z Egypta, pozvednutí k vyšší kvalitě života završené *přivedením k Bohu* (Ex 19,4).

Každá zápalná oběť je také připomínkou darování Tóry na Sínaji a uzavření smlouvy s Hospodinem, neboť krev, kterou kněz při oběti zápalné kropí oltář, může člověku

¹¹⁷ srov. Heller J., Na čem mi záleží, kapitola Falešná cesta náboženství

¹¹⁸ např. Ex 3,8.17; 32,7; 33,1; Lv 11,45; Sd 2,1; 6,8; 1S 10,18 atd.

¹¹⁹ srov. Beneš J., Desítka, str.64

přinášejícímu obět' asociovat krev, která byla znamením uzavření smlouvy na Sínaji (viz kapitola 5.4). Zápalné oběti také doprovázely předčítání zákona, jak je tomu např. po dobytí města Aje (Joz 8,30).

Ustanovení o zápalné oběti je v Tóře umístěno až po vyvedení z Egypta a uzavření smlouvy: *Nemluvil jsem k vašim otcům o zápalné oběti a obětním hodu v den, kdy jsem je vyvedl ze země egyptské. Žádný příkaz jsem jim nedal. Prikázal jsem jim jedině toto: poslouchejte mě a budu vám Bohem a vy budete mým lidem, chod'te po všech cestách, jak jsem vám prikázal a povede se vám dobře* (Jr 7,21-23). Poslouchat Hospodina a dodržovat vše, co svému lidu prikázal, je důležitější než přinášet zápalnou obět', neboli zákony, které chrání život a zajišťují kvalitu společenství, jsou nadřazeny zákonům kultickým. Život podle Hospodinových prikázání je pro bohoslužbu určující. Izraelská bohoslužba je s dodržováním smlouvy neoddělitelně spjata, na což je také v Tanachu mnohokrát upozorňováno. Když např. v průběhu stavby vyjádřil Hospodin svůj souhlas se stavbou chrámu, a zřejmě tedy i s chrámovým kultem, učinil tak pod podmínkou, že se Šalamoun bude řídit Hospodinovými nařízeními, bude uplatňovat jeho práva, dodržovat všechna prikázání a podle nich žít. Jedině potom bude Hospodin opravdu přebývat uprostřed synů izraelských a svůj lid neopustí (1Kr 6,12-13).

Onu skutečnost, že naslouchat Bohu je důležitější než zápalná obět', ilustrují v Tanachu také dva příběhy o králi Saulovi. První z nich se odehrává před bitvou s Pelištejci, kteří se shromáždili, aby bojovali s Izraelem. Zatímco jejich vojska mají obrovskou přesilu, Izraelci se začínají od krále rozprchávat, neboť prorok Samuel, který měl dorazit ve stanovený čas, aby před bitvou obětoval Hospodinu zápalnou obět' za Izraele, stále nepřichází. Saul se ocitá v patové situaci: jako zbožný muž chce přinést Bohu obět', protože ví, že jen s Hospodinem může vyhrát, ale na druhou stranu čelí obrovské přesile a jeho nadějí je rychlý překvapivý úder. Místo toho se vojsko začíná rozpadat a prorok stále nepřichází. Počkat na Samuela, nebo jednat? Saul volí druhou variantu: nečeká na proroka a obětuje sám. Sotva však skončil obětování zápalné oběti, dorazil Samuel a ptá se Saula: „Cos to učinil?“ *Saul odpověděl: „Když jsem viděl, že se lid ode mě rozprchává, neboť tys k určenému dni nepřicházel, a že se Pelištejci shromáždili v Mikmásu, řekl jsem si: Pelištejci teď sejdou proti mně do Gilgálu a já jsem si nenaklonil Hospodina. A tak jsem se opovážil zápalnou obět' obětovat sám.“ Samuel na to Saulovi řekl: Počínal sis jako pomatenec. Nedbals příkazu, který ti dal Hospodin, tvůj Bůh. Tak by byl Hospodin upevnil tvé království nad Izraelem navěky. Teď však tvé království neobstojí. Hospodin si vyhledal muže podle svého srdce. Jemu Hospodin přikáže, aby byl vévodou nad jeho lidem, protože ty jsi nedbal toho, co ti Hospodin prikázal.“*

(1S 13,5-14) Saulovo řešení tedy nebylo správné, neboť Bůh nestál o jeho oběť, ale o jeho poslušnost.¹²⁰ Navíc Saulova slova o snaze naklonit si Hospodina nemají daleko k pohanskému pojmání oběti, tj. k předpokládání jejího magického vlivu na Hospodina a právě tento Saulův postoj byl nejspíše důvodem Samuelova rozhňevání. Takovéto pojmání zápalné oběti dráždí Hospodina a je příčinou jeho soudu nejen nad Saulem, ale později i nad královstvím Izraele (Judy), tedy příčinou exilu.

Zatímco v prvním příběhu vystupuje Saul jako netrpělivý, ale přitom zbožný muž, následující příběh vyjadřuje mnohem zřetelněji, že Saul neposlouchá Hospodinova slova, resp. slyší je, ale interpretuje jeho výrok po svém a navíc chce Bohu obětovat, avšak vzdor a svévole se s obětí neslučují. Jaký příkaz tedy Saul od Hospodina dostává? Za to, že se amálečtí postavili Izraelcům do cesty, když vystupovali z Egypta, má Saul na Hospodinův příkaz zabít amaleckého krále a jako klaté¹²¹ zničit vše, co mu patří. Muže, ženy, děti i dobytek. Saul a jeho lid tak učinili, ale krále a nejlepší kusy dobytka ušetřili. Jako klaté zničili jen to, co bylo podřadné a bezcenné, což byla fatální chyba, neboť Saul tak nesplnil, co mu bylo Hospodinem uloženo a Bůh ho za to zavrhl. Saul zpočátku nechápe a brání se tím, že vše vyhubil a nejlepší kusy dobytka ponechal proto, aby je mohl obětovat Hospodinu. Na to mu však prorok Samuel odvětil: *„Líbí se Hospodinu zápalné oběti a obětní hody víc než poslouchat Hospodina? Hle, poslouchat je lepší než obětní hod, pozorně rozvažovat je víc, než tuk beranů. Vzdor je jako hříšné věštění a svéhlavost jako kouzla a ctění domácích bůžků. Protože jsi zavrhl Hospodinovo slovo, i on zavrhl tebe jako krále.“* (1S 15,22-23)

Zápalná oběť sama o sobě není nutnou ani postačující podmínkou proto, aby Hospodin ve svém vyznavači našel zalíbení. Tuto skutečnost v Tanachu nevyjadřují pouze uvedené příběhy, ale i mnoho výroků z úst proroků nebo také kniha Kazatel: *Dej si pozor na každý krok, když jdeš do Božího domu. Pohotovější buď k slyšení, než k přinášení obětí jak hlupáci; ti ani nevědí, že činí něco zlého* (Kaz 4,17).

Vztah mezi vykonáváním zápalné oběti a dodržováním Hospodinovy smlouvy však může být vyjádřen i pozitivními slovy: *Všechny, kdo dbají na to, aby neznescověovali den odpočinku, kdo se pevně drží mé smlouvy, přivedu na svou svatou horu a ve svém domě modlitby je oblažím radostí, jejich oběti zápalné a obětní hody dojdou na mém oltáři zalíbení* (Iz 56,7).

Pokud nejsou dodržovány Hospodinovy instrukce vyplývající z uzavřené smlouvy, samotná oběť postrádá smysl a míjí se účinkem: *Hle, já uvedu na tento lid zlé věci, ovoce jejich úmyslů, neboť nevěnovali pozornost mým slovům a můj zákon si zprotivili. Nač je mi*

¹²⁰ srov. Divecký J., Izrael soudců a králů, str. 86-87

¹²¹ Klaté znamená propadlé (patřící) Hospodinu.

kadidlo, které přichází z Šeby, nejlepší vonné koření z daleké země? Vaše zápalné oběti nedojdou zalíbení, vaše obětní hody mi nejsou příjemné (Jr 6,19). V tomto verši je podrobněji formulováno, proč zápalné oběti nedojdou zalíbení. Ze dvou důvodů: 1) protože nevěnovali pozornost nebo nenaslouchali Hospodinovým slovům, nevnímali je (*al dvaraj lo hikšivu* od kořene *k-š-v*)¹²² 2) protože *si zprotivili Hospodinův zákon* (jak překládá ČEP slova: *vetorati vajimasu vah*). Druhý důvod je popsán slovesem *m-a-s*, které má několik významů: *zavrhnout, nevážit si* a nebo *rozplynout se, uhnít*. Zajímavé je, že činnost, kterou toto sloveso popisuje, je podle Hospodinova výroku prováděna v tóře, doslova: *mou tóru zavrhl v ní / nevážili si v ní* nebo *mou tóru rozplynuli se v ní / uhnili v ní*. Pokud vnímáme řád oběti zápalné z Třetí knihy Mojžíšovy jako *tóru*, mohl by výklad uvedeného verše znít: jejich zápalné oběti nedojdou zalíbení, protože instrukci k zápalné oběti *zavrhl, nevážili si jí*, interpretovali ji po svém, nedali ji do souvislosti s ostatními ustanoveními tóry, a proto se v celé *Tóře rozplynuli (uhnili v ní)*, ztratili se v tom, co Tóra představuje.

7.4 Odmítnutí oběti

Z kapitol pojednávajících o smyslu a funkci rituálu zápalné oběti je patrné, že přes pozitivní charakter tohoto rituálu, se objevila řada problémů. Izrael do své bohoslužby stále vnášel pohanské prvky a sloužil jiným bohům (kap. 7.1), vnímal zápalnou oběť jako obchod s Bohem (kap. 7.2) a přestože nedodržoval Hospodinovu smlouvu, snažil se přemírou obětí ovlivňovat Boží vůli (kap. 7.3).

Navzdory výzvam izraelských proroků k reformě kultické praxe to šlo s izraelskou bohoslužbou stále z kopce: *Nebyl jsem to já, koho jsi vzýval, Jákobe, kvůli mně ses neobtěžoval, Izraeli! Svě jehňátko v oběť zápalnou jsi pro mne nepřivedl, nectil jsi mě svými obětními hody. Nenutil jsem tě sloužit mi obětními dary, ani kadidlem jsem tě neobtěžoval, vonné koření jsi mi za stříbro nenakoupil, tukem svých obětí jsi mě neobčerstvil. Jenom svými hříchy chtěls mě nutit k službě, svými nepravostmi jsi mě obtěžoval* (Iz 43,23).

Od samého počátku byla zápalná oběť špatně vykládána a nepochopena. Rituál, který měl být posvátný, došel ve své praxi k takové ohavnosti, že se z několika prorockých výroků ozývá vyloženě odmítnutí kultické praxe a na některých místech Starého zákona je dokonce naznačeno, že Bůh o oběti jako o náboženský projev člověka nestojí. Mnoho jich v této práci již zaznělo, ale připomeňme ještě jednou např. proroka Ámose: *Nenávidím vaše svátky, zavrhl jsem je, ani vystát nemohu vaše slavnostní shromáždění! Když mi přinášíte zápalné oběti a své*

¹²² Může to také znamenat, že se nesoustředili na aktuální Hospodinův výrok, což je v kontrastu např. s tím, když Mojžíš říká faraónovi: *My ještě nevíme, čím budeme Hospodinu sloužit* (Ex 10,26), protože se řídíme jeho aktuálním výrokem.

oběti přídavné, nemám v nich zalíbení, na pokojnou oběť z vašeho vykrmeného dobytka ani nepohlédnu. Pryč ode mne s halasem tvých písní, tvé brnkání na harfy už nechci slyšet (Am 5,21-23), nebo proroka Ozeáš: *Chci milosrdenství (chesed), ne oběť, poznání Boha je nad zápalý* (Oz 6,6) a také proroka Izajáš: *Přesytil jsem se zápalných obětí beranů i tuku vykrmených dobytčat, nemám zájem o krev býčků, beránků a kozlů* (Iz 1,11).

Odmítnutí oběti a náboženského počínání vůbec by mohl předznamenávat i Hospodinův výrok *Už nikdy nebudu zlořečit zemi kvůli člověku, protože každý výtvar lidského srdce je od mládí zlý, už nikdy nazahubím všechno živé, jako jsem učinil*, který Hospodin říká sám sobě poté, co Noe opustil archu, vybudoval oltář a přinesl zápalnou oběť. Pokud má slovy *výtvar srdce* Hospodin na mysli náboženský čin vyjádřený stavbou oltáře a obětí, pak by jeho výrok mohl nepřímým způsobem znamenat i preventivní problematizaci kultické praxe Izraele. Jestliže poslední redakční úpravy příběhu potopy proběhly v babylónském exilu, pak by tento Hospodinův výrok mohl být vnímán i jako předzvěst Hospodinova soudu nad obětním systémem spojeným s jeruzalémským chrámem.¹²³

Spolu se zánikem chrámu zaniká i formální podoba rituálu zápalné oběti, ale to, co zápalná oběť vyjadřovala, přetrvává dál. Princip zápalné oběti se zánikem obětní služby nekončí, nýbrž transformuje se nyní do nové podoby – modlitby. Již v samotném Tanachu se ozývá několik předzvěstí proměny oběti v modlitbu např. *Písní budu chválit jméno Boží, velebit je budu díkyvzdáním. Hospodin to přijme raději než býka, býčka s paznehty a rohy* (Ž 69,31), nebo *Hospodinu je ohavností oběť svěvolníků, kdežto v modlitbě přímých má zalíbení* (Př 15,8). V Azarjášově modlitbě se přímo hovoří o tom, že modlitba nahrazuje oběť: *Kéž bys nás přijal pro sklíčenost mysli a pokoru ducha, jako bychom přišli s celopaly beranů a býků, jako s deseti tisíci tučných beranů. Taková ať je dnes naše zápalná oběť před tebou, dokonalými učiň, kteří tě následují, aby nebyli zahanbeni ti, kdo v tebe doufají* (přidavky k Danielovi 3,39-40).

Vše, co se nachází v Tóře, tedy i problematika zápalné oběti v souvislosti se zánikem chrámu, má svou reflexi v Talmudu. Zánik chrámu neznamenal konec židovského náboženství. Byť se ztráta mohla zdát nepřekonatelná, cesta k Bohu zůstává stále otevřena. Způsob, jak tuto ztrátu překonat zprostředkovali talmudští učenci, když prohlásili modlitbu za ještě „větší než oběť“ (Ber. 32b). Verš *Chceme oběti býčků nahradit svými rty* (Oz 14,2) sloužil za základ poučky: „Co může být náhradou za býčky, které jsme před tebou obětovali? Naše rty spolu s modlitbou, kterou se k tobě modlíme“ (Pesik. 165b).¹²⁴

¹²³ srov. Beneš J., Vaďura P., Pradějiny

¹²⁴ srov. Cohen A., Talmud pro každého, str. 203

ZÁVĚR

Biblické texty pojednávající o obětní praxi izraelského národa patří k těm obtížnějším, náročnějším. Neznamená to však, že jsou prosty hlubokého sdělení, obsahu a smyslu. Slova prof. Hellera mne inspirovala k víře, že „i málo srozumitelná místa Písma se prosvětlí a rozezvučí, když si s nimi dáme práci a hledíme na ně ze správného úhlu čili nasloucháme jim pokorně a pozorně.“¹²⁵

Tato práce zdaleka nemohla obsáhnout vše, co lze o zápalné oběti ve Starém zákoně říci. Není ani možné překlenout staletí a zcela přesně rekonstruovat, jak celý rituál probíhal a plně vystihnout, resp. popsat jeho funkci a význam. Na druhou stranu však k tomu, kdo naslouchá, mohou tyto texty i po staletích stále promlouvat. Z umístění ustanovení o zápalné oběti v Tóře, je zcela zřejmé, komu jsou tyto instrukce určeny – těm, které Hospodin vyvedl z Egypta a s nimiž uzavřel smlouvu. Přinášení zápalné oběti je také podmíněno životem podle Hospodinovy smlouvy. Jednotlivé úkony rituálu vyjadřují (zobrazují) zásadní principy vztahu mezi člověkem a Bohem, které jsou platné i na úrovni mezilidské, a které jsou neměnné a stále aktuální.

Zápalná oběť je dobrovolný akt, o který Bůh za určitých okolností ani nestojí. Služba Bohu může mít mnohé podoby, ale vždy má jasná pravidla, která jsou na příkladu zápalné oběti v Tóře jasně popsána; zápalná oběť je pouze jeden ze způsobů, jak Bohu sloužit, jak jistě dobře věděli i chasidé: „Když přišlo několik žáků zemřelého cadika k Jasnovideci z Lublinu a divili se tomu, že má jiné zvyky než jejich učitel, zvolal: „Jaký by to jen byl Bůh, kdyby měl jenom jediný způsob, jak by mu bylo možno sloužit! Tím, že může každý člověk

¹²⁵ Heller J., Hlubinné vrty, str. 28

přicházet k Bohu ze svého místa, ze své podstaty, může k němu dojít i lidstvo samotné, postupujíc všemi cestami.“¹²⁶

¹²⁶ Buber, M., Cesta člověka podle chasidského učení, str. 23

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

PRAMENY

ELLIGER, Karl a W RUDOLPH. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990, ISBN 3-438-05219-9.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, ekumenický překlad. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979.

BUBER, Martin a ROSENZWEIG Franz. *Die Fünf Bücher der Weisung Verdeutscht von Martin Buber gemeinsam mit Franz Rosenzweig*, Verlag Lambert Schneider, 1976.

KONKORDANCE, SLOVNÍKY A KOMENTÁŘE

LISOWSKY, Gerhard. *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament*. 2. Aufl. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, c1981, xvi, 1672 s.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha: Kalich, 2006, ISBN 80-7017-029-8.

VANGEMEREN, Willem. *New international dictionary of Old Testament theology and exegesis*. 1st publ. in the UK. Carlisle: Paternoster Press, 1997, xlix, 1296 s. ISBN 0-85364-838-7.

WENHAM, Gordon J. *Word biblical commentary*. Nashville: Nelson, 1987. ISBN 0-8499-0200-2.

Leviticus: Va-yikra : the traditional Hebrew text with the new JPS translation. 1st ed. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989, xlvi, 284 s. ISBN 0-8276-0328-2.

MATULÍK, Rostislav a James Dixon DOUGLAS. *Nový biblický slovník*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 1996, 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.

NEWMAN, Ja'akov a Gavri'el SIVAN. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. 1. vyd., dotisk 1998 a 2004. Praha: Sefer, 1992, 285 s. ISBN 80-900895-3-4.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BENEŠ, Jiří. *Desítka: Desatero, aneb, deset slov o Bohu a člověku*. Praha: Návrat domů, 2008. ISBN 978-80-7255-177-4.

BENEŠ, Jiří. *V moci Slova*. Vyd. 1. Praha: SGS, 2003, 215 s. ISBN 80-239-1635-1.

BENEŠ, Jiří; VAĐURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010. ISBN 978-807017-130-1.

BIČ, Miloš. *Ze světa Starého zákona 2. díl*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1989, 377-748 s.

BUBER, Martin. *Cesta člověka podle chasidského učení*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1994, 91 s. ISBN 80-85885-08-5.

COHEN, Abraham. *Talmud: (pro každého): historie, struktura a hlavní témata Talmudu*. Praha: Sefer, 2006. ISBN 80-85924-49-8.

DIVECKÝ, Jan. *Příběhy Tóry: patnáct biblických zamyšlení*. Praha: P3K - nakladatelství Petr Karas a Karel Kupka, 2005, 142 s. ISBN 80-903584-1-1.

DIVECKÝ, Jan. *Izrael soudců a králů*. 1. vyd. Praha: P3K, 2006. ISBN 80-903584-4-6.

DIVECKÝ, Jan. *Králové Izraele: příběhy biblických hrdinů*. 1. vyd. Praha: P3K, 2010, 155 s. ISBN 978-80-87186-07-7.

HELLER, Jan. *Hlubinné vrty: rozbor biblických statí a pojmů*. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-083-0.

HELLER, Jan. *Na čem mi záleží*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-962-1.

HELLER, Jan a Martin PRUDKÝ. *Obtížné oddíly knih Mojžišových*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-128-5.

HELLER, Jan a Mikuláš VYMĚTAL. *Stezka ve skalách: postila*. 1. vyd. Praha: Kalich, 2006, 291 s. ISBN 80-7017-043-3.

HELLER, Jan. *Starověká náboženství: náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*. Praha: Kalich, 1988, 440 s.

KLÍMA, Lukáš. *Oběť jako přiblížení k Bohu*. Křesťanská revue LXXVI – 1/2009

Komentář rabiho Šlomo Riskina – sidra ne měsíc: tecave, Roš Chodeš březen 5766/2006

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2000, 375 s. ISBN 80-7021-369-8.

SUMMARY

Zápalná oběť ve Starém zákoně

Burnt offering in Old Testament

Pavla Niklová

Several facts arise from the translation of the „Law of the burnt offering“ in the first chapter of Leviticus as well as from other parts of the Old Testament that describe this ritual. The burnt offering demonstrates the distance from principles of worship of the surrounding nations; we can find their attempt to differentiate particularly from the Canaanite offering practices.

The ritual of the burnt offering explains Israel's efforts to approach God by means of gifts. Nevertheless, the offering gift in Israel is not supposed to be offered to God, so he rewards the giver, but instead as a display of gratitude for God's previous gifts. The Hebrew name of the ritual explains the exodus from Egypt and the act of spraying the blood on the altar during the sacrifice pays tribute to covenant at Sinai. Hearing God and living according to his contract is essential for bringing the burnt offering. When the instructions of the Lord concerning the contract are not respected, the burnt offering loses its value and has no effect.

Israel's people began to use pagan elements in their worship and served other gods. They perceived the burnt offering as a trade with God and although they did not abide by the Lord's contract, they tried to influence his will by excessive number of offerings. This approach is harshly criticized in many parts of the Bible by Israel's prophets. Some parts of the Old Testament even indicate that God was not interested in offerings as a religious display. Regardless of the progressive devastation of the sacrificial cult that led to the rituals demise, the individual acts of the burnt offering ritual express the basic principles of a relationship between a man and God that are also applicable on an interpersonal level and are unchanging and remain topical.

**Příloha č. 1: Hebrejský text ustanovení o oběti zápalné z první kapitoly
Třetí knihy Mojžíšovy**

ויקרא LEVITICUS

- 1 וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה^a אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר: 5
- 2 דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יִקְרִיב מִכֶּם קֶרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה^a מִן־הַבֶּקָר וּמִן־הַצֹּאן תִּקְרִיבוּ אֶת־קֶרְבָּנְכֶם^b:
- 3 אִם־עֹלָה קֶרְבָּנוֹ מִן־הַבֶּקָר זָכָר תָּמִים יִקְרִיבוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד יִקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה^a: 4 וְסַמֶּךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הָעֹלָה^a וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו: 5 וְשָׁחַט^a אֶת־בֶּן־הַבֶּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים^b אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: 6 וְהַפְּשִׁיט^a אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח^a אֹתָהּ לַנֹּתְחִיָּה: 7 וְנָתַנוּ^a בְּנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים^{ab} אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: 8 וְעָרְכוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַנֹּתְחִים אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדָר עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר^b עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר^b עַל־הַמִּזְבֵּחַ: 9 וְקִרְבּוּ וּכְרָעוּ יָרְתָּץ^a בַּמַּיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן^b אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחַ עֹלָה^c אִשָּׁה רִיח־נִיחֹחַ לַיהוָה: 10 וְאִם־מִן־הַצֹּאן^a קֶרְבָּנוֹ^b מִן־הַכְּשָׁבִים אוֹ מִן־הָעִזִּים לָעֹלָה^c זָכָר תָּמִים יִקְרִיבוּ^d: 11 וְשָׁחַט^a אֹתוֹ עַל־יָרֵךְ הַמִּזְבֵּחַ צִפֹּנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְנֵי אֶהֱרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמָו עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: 12 וְנִתַּח^a אֹתוֹ לַנֹּתְחִיו וְאֶת־רֹאשׁוֹ וְאֶת־פָּדָרוֹ וְעֶרְבָּה הַכֹּהֵן^b אֹתָם עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: 13 וְהִקְרַב וְהִכְרָעַם יָרְתָּץ^a בַּמַּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ עֹלָה הוּא אִשָּׁה רִיח־נִיחֹחַ לַיהוָה: 14 וְאִם מִן־הָעֹף עֹלָה קֶרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים^a אוֹ מִן־בְּנֵי הַיוֹנָה אֶת־קֶרְבָּנוֹ: 15 וְהִקְרִיבוּ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ וְנִמְצָה^a דָּמָו עַל־בִּקְרֵי הַמִּזְבֵּחַ: 16 וְהִסִּיר אֶת־מְרֹאֲתוֹ בְּנִצָּתָהּ^a וְהִשְׁלִיךְ^b אֹתָהּ^c אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קִדְמָה אֶל־מְקוֹם הַדָּשֵׁן: 17 וְשָׁטַע אֹתוֹ בְּכַנְפָּיו לֹא־יִבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחַ עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשָּׁה רִיח־נִיחֹחַ לַיהוָה: 18

**Příloha č. 2: Seznam biblických míst, kde se nachází hebrejský výraz *ola*,
zápalná oběť**

Gn 8,20	Lv 8,18	Nu 23,6	1S 13,9	2Pa 29,34	Ez 45,25
Gn 22,2	Lv 8,21	Nu 23,15	1S 13,10	2Pa 29,35a	Ez 46,2
Gn 22,3	Lv 8,28	Nu 23,17	1S 13,12	2Pa 29,35b	Ez 46,4
Gn 22,6	Lv 9,2	Nu 28,3	1S 15,22	2Pa 29,39	Ez 46,12a
Gn 22,7	Lv 9,3	Nu 28,6	2S 6,17	2Pa 30,15	Ez 46,12b
Gn 22,8	Lv 9,7	Nu 28,10	2S 6,18	2Pa 31,2-3	Ez 46,13
Gn 22,13	Lv 9,12	Nu 28,11	2S 24,22	2Pa 35,12	Ez 46,15
Ex 10,25	Lv 9,14	Nu 28,13	2S 24,24	2Pa 35,14	Oz 6,6
Ex 18,12	Lv 9,16	Nu 28,14	2S 24,25	2Pa 35,16	Mi 6,6
Ex 20,24	Lv 9,17	Nu 28,15	1Kr 3,4	Ezd 3,2	Am 5,22
Ex 24,5	Lv 9,22	Nu 28,19	1Kr 3,15	Ezd 3,3a	
Ex 29,18	Lv 9,24	Nu 28,23	1Kr 8,64	Ezd 3,3b	
Ex 29,25	Lv 10,19	Nu 28,24	1Kr 9,25	Ezd 3,4	
Ex 29,42	Lv 12,6	Nu 28,27	1Kr 10,5	Ezd 3,5	
Ex 30,9	Lv 12,8	Nu 28,31	1Kr 18,34	Ezd 3,6	
Ex 30,28	Lv 14,13	Nu 29,2	1Kr 18,38	Ezd 8,35a	
Ex 31,9	Lv 14,19	Nu 29,6	2Kr 3,27	Ezd 8,35b	
Ex 32,6	Lv 14,20	Nu 29,8	2Kr 5,17	Ezd 8,39	
Ex 35,16	Lv 14,22	Nu 29,11	2Kr 10,24	Neh 10,34	
Ex 38,1	Lv 14,31	Nu 29,13	2Kr 10,25	Jb 1,5	
Ex 40,6	Lv 15,15	Nu 29,16	2Kr 16,13	Jb 42,8	
Ex 40,10	Lv 15,30	Nu 29,19	2Kr 16,15	Ž 20,4	
Ex 40,29a	Lv 16,3	Nu 29,22	1Pa 6,34	Ž 40,7	
Ex 40,29b	Lv 16,5	Nu 29,25	1Pa 16,1	Ž 50,8	
Lv 1,3	Lv 16,24	Nu 29,28	1Pa 16,2	Ž 51,18	
Lv 1,4	Lv 17,8	Nu 29,31	1Pa 16,40	Ž 51,21	
Lv 1,6	Lv 22,18	Nu 29,34	1Pa 21,23	Ž 66,13	
Lv 1,9	Lv 23,12	Nu 29,36	1Pa 21,24	Ž 66,15	
Lv 1,10	Lv 23,18	Nu 29,38	1Pa 21,26a	Iz 1,11	
Lv 1,13	Lv 23,37	Nu 29,39	1Pa 21,26b	Iz 40,16	
Lv 1,14	Nu 6,11	Dt 12,6	1Pa 21,29	Iz 43,23	
Lv 1,17	Nu 6,14	Dt 12,11	1Pa 22,1	Iz 56,7	
Lv 3,5	Nu 6,16	Dt 12,13	1Pa 23,31	Iz 61,8	
Lv 4,7	Nu 7,15	Dt 12,14	1Pa 26,16	Jr 6,20	
Lv 4,10	Nu 7,21	Dt 12,27	1Pa 29,21	Jr 7,21	
Lv 4,18	Nu 7,27	Dt 27,6	2Pa 1,6	Jr 7,22	
Lv 4,24	Nu 7,33	Joz 8,31	2Pa 2,3	Jr 14,12	
Lv 4,25a	Nu 7,39	Joz 22,23	2Pa 4,6	Jr 17,26	
Lv 4,25b	Nu 7,45	Joz 22,26	2Pa 7,1	Jr 19,5	
Lv 4,29	Nu 7,51	Joz 22,27	2Pa 7,7a	Jr 33,18	
Lv 4,30	Nu 7,57	Joz 22,28	2Pa 7,7b	Ez 40,26	
Lv 4,33	Nu 7,63	Joz 22,29	2Pa 8,12	Ez 40,38	
Lv 4,34	Nu 7,69	Sd 6,26	2Pa 13,11	Ez 40,39	
Lv 5,7	Nu 7,75	Sd 11,31	2Pa 23,18	Ez 40,42a	
Lv 5,10	Nu 7,81	Sd 13,16	2Pa 24,14	Ez 40,42b	
Lv 6,2a	Nu 7,87	Sd 13,23	2Pa 29,7	Ez 43,18	
Lv 6,2b	Nu 8,12	Sd 20,26	2Pa 29,18	Ez 43,24	
Lv 6,3	Nu 10,10	Sd 21,4	2Pa 29,24	Ez 43,27	
Lv 6,5	Nu 15,3	1S 6,14	2Pa 29,27a	Ez 44,11	
Lv 6,18	Nu 15,5	1S 6,15	2Pa 29,27b	Ez 45,15	
Lv 7,2	Nu 15,8	1S 7,9	2Pa 29,28	Ez 45,17a	
Lv 7,8	Nu 15,24	1S 7,10	2Pa 29,31	Ez 45,17b	
Lv 7,37	Nu 23,3	1S 10,8	2Pa 29,32	Ez 45,23	